

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI
15. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI TEMSİLCİLERİNDEN
SİNAN PAŞA VE TASAVVUF TARİHİNDEKİ YERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Pınar KENÇ
Dr. Öğr. Üyesi Halil CELEP
Kars-2019**

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

15. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI TEMSİLCİLERİNDEN
SİNAN PAŞA VE TASAVVUF TARİHİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pınar KENÇ

DANIŞMAN VE JÜRİ ÜYELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Halil CELEP

Dr. Öğr. Üyesi Gülcan ABBASOĞULLARI

Dr. Öğr. Üyesi Ercan CENGİZ

Kars - 2019

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Pınar KENÇ tarafından hazırlanan “15.Yüzyıl Divan Edebiyatı Temsilcilerinden *Sinan Paşa ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri*” başlıklı bu çalışma, 20/09/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [*başarılı/başarısız*] bulunarak jürimiz tarafından **Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak **oy çokluğuyla kabul** edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Gülcan ABBASOĞULLARI

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ercan CENGİZ

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Halil CELEP

İmza:

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../.....
Tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yaşar KOP

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “*15. Yüzyıl Divan Edebiyatı Temsilcilerinden Sinan Paşa ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Scientific Ethic Statement

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled “*Sinan Pasha, one of the Representatives 15th Century Divan Literature of and the his Place in the History of Sufism*” as a Master Thesis I prepared, that I obtained alin formation in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and Works which I used have been shown in the bibliography.

20 /09/ 2019

Pınar KENÇ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu.....	1
II. Araştırmanın Amacı	1
III. Araştırmanın Metodu	1

BİRİNCİ BÖLÜM SİNAN PAŞA'NIN HAYATI

1.1. Doğum Yılı ve Yeri.....	3
1.2. Ailesi	4
1.3. Mesleki Hayatı	5
1.4. Edipliği.....	8
1.5. İlmî Yönü	10
1.6. Eserleri	11
1.6.1. Arapça Eserleri.....	12
1.6.2. Türkçe Eserleri	13
1.7. Felsefî Yönü.....	17
1.8. Ölümü.....	18

İKİNCİ BÖLÜM 2. SİNAN PAŞA'NIN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

2.1. Aşk	20
2.2. Fakr	23
2.3. Halvet.....	26
2.4. Havf ve Reca	29
2.5. İlim	31
2.6. Ma'rifet	33

2.7. Nefs	36
2.8. Sabır	40
2.9. Şeyh.....	41
2.10. Tevbe.....	44
2.11. Zühd	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASAVVUF TARİHİNDEKİ KONUMU

3.1. İntisap Ettiği Tarikata Genel Bakış	50
3.2. Tasavvufa İntisabı ve Bulunduğu Konum.....	59
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA.....	70
ÖZGEÇMİŞ.....	77

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI
15. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI TEMSİLCİLERİNDEN SİNAN PAŞA VE
TASAVVUF TARİHİNDEKİ YERİ
YÜKSEK LİSANS-TEZİ
Pınar KENÇ
Dr. Öğr. Üyesi Halil CELEP
2019 – IV + 77

ÖZET

15. Yüzyıl Divan Edebiyatı Temsilcilerinden Sinan Paşa ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri adlı çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı ve takip edilen metotlar hakkında genel bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için Sinan Paşa'nın doğum tarihi ve yeri, ailesi, meslek hayatı, edipliği, ilmi yönü, eserleri, felsefi yönü, ölümü hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, Sinan Paşa'nın tasavvuf tarihindeki yerini tespit edebilmek amacıyla *Maâ'rifnâme* ve *Tazarru'nâme* adlı eserinde ele aldığı aşk, fakr, halvet, havf ve reca, ilim, marifet, nefis, sabır, şeyh, tevbe, zühd gibi tasavvufî görüşleri tanımlayıcı bir yöntemle ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Sinan Paşa'nın intisap ettiği tarikat, şeyh ve tasavvufî konumu hakkında bilgi verilmiştir. Üç bölümde de analiz ve sentez yöntemleri kullanılmıştır. Sonuç kısmında ise elde edilen veriler üzerine genel bir değerlendirme yapılarak, Sinan Paşa'nın tasavvufî konumu tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: Tasavvuf, Sinan Paşa, Fakr, Aşk

Kafkas University
Institute of Social Sciences
Department Basiese Islamitiiese Wetenskappe
Sinan Pasha, one of the Representatives 15th Century Divan Literature of and the his
Place in the History of Sufism
Master's Thesis
Pınar KENÇ
Dr. Öğr. Üyesi Halil CELEP
2019 – IV + 77

ABSTRACT

Sinan Pasha, one of the representatives of Divan Literature in the 15th century and having a place in the history of Sufism, consists of an introduction, three chapters and conclusions. In the introduction, general information about the subject, aim and methods of the study is given. In the first part, detailed information about Sinan Pasha's birth place and date, family, professional life, wisdom, scientific aspect, works, philosophical aspect and death is given in order to better understand the study. In the second part, in order to determine the place of Sinan Pasha in the history of Sufism, the mystical views such as love, fakr, halvet, havf and reca, knowledge, ingenuity, self, patience, sheikh, repentance, zuhd which are discussed in *Maâ'rifnâme* and *Tazarru'nâme* are discussed in a descriptive way. It was obtained. In the third chapter, information is given about the sect, the sheikh and the mystical position that Sinan Pasha has been involved in. Analysis and synthesis methods were used in all three sections. In the conclusion, a general evaluation was made on the data obtained and the mystical position of Sinan Pasha was determined.

Keywords: Sufism, Sinan Pasha, Fakr, Love

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim ve Sünnetin merkezde olduğu bir bilim olan tasavvuf tarihinin, anlaşılabilmesini sağlayan temel unsurlardan biri mutasavvıfların hayatlarını ve yazmış oldukları eserleri incelemek olmuştur. Yapılan bu çalışmada 15. Yüzyılda yaşamış olan, Osmanlı Devleti'nin birçok kademesinde görev alan ve süslü nesrinde temsilcisi olan Sinan Paşa'nın tasavvuf tarihindeki yeri incelenmiştir.

Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme* ve *Maâ'rifnâme* adlı eserlerinde işlediği tasavvufi konular irdelenerek, tasavvuf tarihine ve insanlığa verilen evrensel mesajlar tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmada Sinan Paşa'nın tasavvufi konumunu doğru bir şekilde aktarabilmek için öncelikle müellifin hayatını ele almak uygun görülmüştür. Yaşadığı dönem bazında ele alındığında Sinan Paşa'nın tasavvuf tarihinde bulunduğu konum ve tasavvufi görüşleri ele alınmıştır. Çalışmada son olarak genel değerlendirme yapılarak elde edilen sonuçlar aktarılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen, pes ettiğim zaman adım attığım bu kutlu yolu bitirmem gerektiğini söyleyerek, konuşmaları ile her daim motive eden danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Halil CELEP'e ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan, maddi ve manevi her daim yanımda olan aileme şükranlarımı sunarım.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

20 / 09 / 2019

Pınar KENÇ

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
AÜİF	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.t.y.	Basım tarihi yok
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CBÜ	Celal Bayar Üniversitesi
CÜ	Cumhuriyet Üniversitesi
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı
h.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
m.	Miladi
ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa
sav.	Sallallâhu aleyhi ve selem
s.y	Sayfa yok
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	ve benzeri
Yay.	Yayımları

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

15. Yüzyıl Osmanlı tarihine bakıldığında siyasette, orduda, ilimde, bilimde, edebiyatta, tasavvufî hayatta zirvenin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle edebiyat ve tasavvuf açısından bakıldığında, aralarında yakın bir bağ bulunan bu iki alanda, 15. Yüzyıldan günümüze kadar gelmiş birçok eser yazılmıştır. Ele alınan bu çalışmada yine bu dönemde devletin birçok üst kademesinde görev almış Sinan Paşa'nın, tasavvufî hayattaki konumunu ele alınacaktır. Çalışmanın ana konusu edebiyat ve tasavvuf dünyasına kazandırdığı iki büyük eserin müellifi olan Sinan Paşa'nın tasavvufî hayatı ve insanlığa bu eserleriyle duyurmak istediği tasavvufî bilgilerdir. Sinan Paşa, Türk Edebiyatına getirmiş olduğu yenilik olan "Süslü Nesir" ile kaleme aldığı *Tazarru'nâme* adlı eserinde ele aldığı konular ile tasavvufî konumu hakkında bilgi elde etmemizi sağlamıştır. Tamamen akli veya gönlü doğrultusunda hareket etmeyen Sinan Paşa, her ikisini de beraberinde kullanıp, tasavvufî hayata yeni bir renk getirilebileceğini göstererek yapılan çalışmaya konu olmuştur.

II. Araştırmanın Amacı

Sinan Paşa, çoğunlukla edebiyat ve kısmen hadis alanında yapılan çalışmalara konu olmuştur. Tasavvufî anlamda ise detaylı bir araştırmaya konu olmamıştır. Yapılan bu çalışmanın amacı 15. Yüzyılda yaşamış devlet adamı, müderris ve mutasavvuf olan, görüşleri ile yaşadığı dönemi ve sonrasını aydınlatan Sinan Paşa'nın tasavvufî yönünü ortaya koymaktır. Bu çalışmayla onun tasavvuf tarihindeki yeri tespit edilerek, ortaya koyduğu evrensel ahlakî görüşler bilim dünyasına kazandırılmaya çalışılmıştır.

III. Araştırmanın Metodu

Çalışmaya başlamadan önce literatür taraması yapılarak, çalışmada dokümantasyon metodu kullanılmıştır. Bu çalışmada Sinan Paşa'nın hayatı, tasavvufî görüşleri, tasavvufî konumu gibi konular tanımlayıcı bir şekilde ele alınmıştır. Sinan Paşa'nın hayatı kısmında elde var olan görüşler neticesinde özgün çıkarımlarda bulunarak

analiz, sentez ve bazı kısımlarda özellikle tarihlerde karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Tasavvufî görüşleri ve tasavvufî konumu bölümlerinde de yine aynı şekilde analiz, sentez ve karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Sinan Paşa'nın *Maâ'rifnâme* adlı eserinin orijinal nüshasına ulaşamamıştır. Sinan Paşa'nın *Tazarrû'at* adlı eserinin orijinal nüshası ise yeterli görülmeyip ana kaynak olarak kullanılmamıştır. Yapılan bu çalışmada ana kaynak olarak Mertol Tulum'un Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı) ve Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİNAN PAŞA'NIN HAYATI

1.1. Doğum Yılı ve Yeri

Asıl adı Sinaneddin Yusuf b. Hızır b. Celâleddin'dir.¹ Sinan Paşa'nın doğum yeri ve yılı tam olarak bilinmemektedir. Bu konu hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. *Maâ'rifnâme* adlı eseri üzerinde detaylı çalışmalar yapan İsmail Hikmet Ertaylan, Sinan Paşa'nın (h. 843/ m. 1440) yılında, Mertol Tulum ve Emine Gürsoy Naskali ise (h. 845/ m. 1441-1442) yılında doğduğunu belirtmektedirler. *Tazarru'nâme'nin* yazma nüshalarından birinin sonunda Ebûssuûd Efendi'nin kalemıyla yazılmış tercüme-i halini gördüğünü söyleyen Recâizade Mahmud Ekrem'in *Kudemâdan Birkaç Şair* adlı eserinde (h. 841/ m. 1437) yılında doğduğu kaydedilmektedir.² Ancak Fatih Sultan Mehmet'in, Sinan Paşa'ya (h. 875/ m. 1470-1471) yılında vezirlik rütbesi vermesinden dolayı doğum yılı olarak, Mecdi'nin vermiş olduğu (h. 845/ m. 1441) yılı kabul etmek daha uygundur.³

Sinan Paşa'nın doğum yılı gibi doğum yeri hakkında da kesin bir bilgi yoktur. Bu konu hakkında farklı fikirler öne sürülmüştür. Bursalı Mehmed Tahir⁴ ve Hoca Sadeddin'e⁵ göre doğum yeri Bursa, Faik Reşad'a göre İstanbul⁶, Uzunçarşılıya göre ise Sivrihisar'dır.⁷ Sinan Paşa'nın babası Hızır Bey, Edirne'de yapılan ilmi toplantılardan birinde Mısır veya Suriye'den gelen bir Arap âlimiyle giriştiği tartışmada üstünlük sağlayınca II. Mehmed'in dikkatini çekmiş. Bu olay Hızır Bey'in Bursa'daki Çelebi Mehmed (Sultâniye) Medresesi'ne 50 akçe ile müderris tayin edilmesine vesile olmuştur. Taşköprüzâde'ye göre, Hızır Bey bu tayinin ardından (h. 848/ m. 1444) yılında İnegöl Kadılığına getirilmiştir. Bu hadiselerin geçtiği tarihlere bakıldığında II. Mehmed'in tahta çıktığı ilk saltanatı olduğundan (1444-1446), Sinan

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Ankara, TTK, 1988, s. 230-231.

² Rezaizade Mahmud Ekrem, **Kudemâdan Birkaç Şair**, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 1305, s. 9.

³ Mehmed Mecdi, **Hadâiku's-Şakâyık**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1269, s. 193.

⁴ Mehmed Tahir, **Osmanlı müellifleri**, (Çev. M. A. Yekta Saraç), İstanbul, Türkiye Bilimler Akademisi, 2016, c. II, s. 223.

⁵ Hoca Sadeddin, **Tâcü't-tevârih**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayıncıları, c. II, 1280, s. 150.

⁶ Faik Reşad, **Eslâf**, İstanbul, Âlem Matbaası, 1311, s. 187.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Hızır Bey Oğlu Sinan Paşa'nın Vezir-i Âzamlığına Dair Çok Kıymetli Bir Vesika", **Bellekten**, Sayı:105, 1963, s. 41.

Paşa'nın İstanbul'da doğduğu düşüncesi zayıf kalmaktadır. Buradan hareketle Sinan Paşa'nın Bursa'da doğduğu görüşünü kabul etmek daha uygun olacaktır.⁸

1.2. Ailesi

İstanbul'un ilk kadısı olan Sinan Paşa'nın babası Hızır Bey (h. 810/ m. 1407) yılında Sivrihisar'da doğmuştur.⁹ Sivrihisar kadısı olan Emir Ârif Celâleddin Efendi de Hızır Bey'in babasıdır. Hızır Bey, kendisine atfedilen fıkralarıyla ve nüktedanlığı ile ünlenen Nasrettin Hoca'nın soyundan gelmektedir.¹⁰ Hızır Bey ilk eğitimini babasından, daha sonra devrin meşhur âlimlerinden Molla Yeğan'dan aklî ve naklî ilimlerin eğitimini almıştır. Molla Yeğan öğrenciliği boyunca Hızır Bey'in ahlakını, öğrenciliğini beğendiği için Hızır Bey'e ayrı bir önem vermiş ve ona biricik kızını vermiş, onu damat edinmiştir.¹¹ Hızır Bey'in bu evlilikten üç oğlu ve iki kızı olmuştur. Oğulları Yakup Paşa, Müftü Ahmed Paşa ve Sinan Paşa dönemlerinin ünlü ilim adamlarındandı. Hızır Bey'in oğulları olan Yakup Paşa (ö. 891/ 1486) Bursa kadılığı, Ahmed Paşa (ö. 925/ 1510) Bursa müftülüğü yapmıştır.¹² Babası Hızır Bey ilmi açıdan “İkinci İbn Sina”, “İlim dağarcığı” ve “İlmin âlemi” lakapları ile anılmıştır.¹³ Yapılan araştırmalarda Sinan Paşa'nın annesi hakkında detaylı bilgiler elde edilememiştir. Fakat var olan bilgilerden yola çıkarak Osmanlı Âlimi Molla Yeğan'ın kızı olduğu ve Sinan Paşa'nın hem baba hem de anne tarafından ilim adamları ile akrabalık bağlarının olduğu görülmektedir.¹⁴

⁸ Mustafa Said Yazıcıoğlu, “Hızır Bey”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, c.17, s. 413.

⁹ Abdülkadir Erdoğan, “On Beşinci Asır Ortalarında İstanbul'da Bir Türk Bilgini (Hızır Bey) Hayatı ve Eserleri”, *Konya Dergisi*, Sayı:57, 1943, s. 12.

¹⁰ Mecdi Efendi, *Tercüme-i şakaik-ı numaniye fi ulema-i devlet-i âli Osmaniye*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1852, s. 111; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 337; Mustafa Said Yazıcıoğlu, “Hızır Bey ve Kaside-i Nuniyesi”, *AÜİF Dergisi*, sayı: XXVI, 1993, s. 549; Erdoğan, *XV. Asır Ortalarında İstanbul'da Bir Türk Bilgini Hızır Bey -Hayatı ve Eserleri*, s. 57; Rakım Ziyaoğlu, İstanbul'un İlk Belediye Başkanı Hızır Bey Çelebi, *SSS Journal Dergisi*, Sayı: 4, İstanbul, 1992, s. 32; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-u Belediye*, İstanbul, 1995, s. 288; Mustafa Armağan, “İstanbul'un İlk Belediye Başkanı Hızır Bey ve İlk Valisi Süleyman Paşa”, İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler C.1. İlke Yayınları, İstanbul, 2005, s. 326; Süheyl Ünver, *İstanbul Risaleleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A. Ş) Yayınları, İstanbul, 2015, s. 65.

¹¹ Mertol Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 16.

¹² Adil Yavuz, *Edirne Darü'l-Hadisî Müderrisi Sinan Paşa ve Hadis Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme: Tazarru'nâme Örneği*, Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, İstanbul, 2014, s. 29.

¹³ Yazıcıoğlu, “Hızır Bey”, s. 413-414.

¹⁴ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 16.

Sinan Paşa'nın kardeşleri olan Yakup Paşa (ö. 891/1486) Bursa kadılığı, Ahmed Paşa (ö. 925/1510) Bursa müftülüğü yapmıştır.¹⁵ Yakup Paşa, araştırmacı bir âlim ve salih bir zattı. Bursa kadılığına getirilen Molla Yakup, Bursa kadısı iken (h. 891/ m. 1486) senesinde vefat etmiştir. Ahmed paşa, faziletli bir âlim ve fakirleri seven mümtaz bir insandı. Sultan Mehmed onu Sahn-ı Seman medreselerinden birinde görevlendirildiğinde yirmi yaşından küçük olup, Sultan Bayezid döneminde Bursa müftüsü oldu. (h. 927/ m. 1512) senesinde vefat ettiğinde yaşı 90'ı aşmıştı.¹⁶ Hızır Bey'in kızları Hacı Kadın ve Fahrünnisa Hatun ise yardım severlikleriyle tanınmışlardı.¹⁷

Keskin zekâsı sayesinde Sinan Paşa küçük yaşta geniş bir bilgi birikimine sahip olmuştur. Ömrü boyunca sürekli bir öğrenme tutkusu ile yaşamıştır. Küçük yaşlarda dedesi Molla Yeğan'ın ilim toplantılarına katılıp burada Molla Hüsrev, Molla Gürâni, Molla Kırîmi, Hocazâde gibi devrin ünlü âlimleri ile tanışma fırsatı bulup onların görüşlerinden faydalanmıştır. Bu durum Sinan Paşa'nın çok yönlü bir ilim adamı olmasında oldukça etkili olmuştur. Kaynaklara bakıldığında Sinan Paşa'nın evliliği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Sinan Paşa'nın Ahmet Çelebi, Mehmet Çelebi adında iki oğlu olduğu bilinmektedir.¹⁸

1.3. Mesleki Hayatı

Sinan Paşa ilmin çepeçevre kuşattığı bir ailede doğduğu için küçük yaşlarda geniş bir bilgi birikimine sahip olmuştur. Dönemin ünlü ilim adamlarının sohbet meclislerine katılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in özel isteği ile İstanbul'a gelmiş Ali Kuşçu'nun da öğrencisi olmuştur.¹⁹ Daha küçük yaşlarda araştırmayı, eser incelemelerini, ilim ile uğraşan insanlarla bir arada olmaya çok önem vermiştir. Bu durumu *Maâ'rifnâme* adlı eserinde şöyle anlatmıştır:

“İstifsâr eyle haberlerini ve tetebbu' eyle eserlerini.

Gördükçe ta'zîmler eyle ve buluştukça tekrîmler eyle.

¹⁵ Yavuz, **Edirne Daru'l-Hadisî Müderrisi Sinan Paşa ve Hadis Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme: Tazarru'nâme Örneği**, s. 29.

¹⁶ Emir Şekip Arslan, **Bir Arap Aydınım Gözüyle Osmanlı Tarihi ve 1. Dünya Savaşı Anıları**, İstanbul, Çatı Kitapları, 2010, s. 79-80.

¹⁷ Yazıcıoğlu, **“Hızır Bey”**, s. 414.

¹⁸ Yusuf Mesut Kılıcı, **“Sinan Paşa”**, **Diyanet İlmî Dergi**, Sayı:2, Cilt:33, 1997, s. 98.

¹⁹ Aylin Koç, **“Sinan Paşa”**, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 37, s. 229.

Mümkün oldukça onlar ile mücâleset eyle ve fırsat buldukça onlar ile musâhabet eyle.

*(Soruşturup öğren haberlerini; okuyup incele eserlerini. Gördükçe saygı gösterip ulula; buluştukça büyüklüğünü vurgula. Mümkün oldukça onlarla bir arada ol; fırsat buldukça onlarla görüşmeye yol bul.)*²⁰

Sinan Paşa'nın ilim ile uğraşmayı bu denli sevmesi, ilgilenmesi onun matematik astronomi, kelim, tasavvuf gibi birçok alanda uzmanlaşmasını sağlamıştır.

Hızır Bey'in (h. 863/ m. 1459)'te vefat etmesiyle Sinan Paşa, Fatih Sultan Mehmet tarafından Edirne'de bir medreseye müderris olarak atanmıştır. Daha sonra II. Murad zamanında Edirne yapılan Daru'l-hadis'e²¹ müderris olarak atanmıştır.²² Meslek hayatında hızlı adımlarla yükselişe geçen Sinan Paşa, "hâce-i sultanî" lakabıyla Sahn-ı Seman medresesine atanmıştır. Burada dönemin padişahı olan Fatih'e hocalık yapmıştır.²³ "Fatih Sultan Mehmed Han'ın tedvin ettiği meşhur kanunnâmesinde, Hâce-i Sultanî (Padişah Hocası) unvanına sahip olanların mertebe olarak şeyhülislamla aynı olduğu ve bayram tebriklerinde padişahın hocaları ile ayağa kalkarak tebrikleştigi belirtilir."²⁴ O hâlde Sinan Paşa'nın yirmi yaşlarındayken "Fatih'in ayağa kalktığı hocası" olarak tarihin o ihtişamlı sahnesine adını yazdığını görüyoruz.

Sinan Paşa, "Paşa" unvanını (h. 875/ m. 1470)'te henüz otuz yaşındayken almıştır. İlk olarak Fatih tarafından hocasının görüşlerinden faydalanmak amacıyla vezirlik rütbesi verilmiştir. Altı yıl boyunca vezirlik görevine devam eden Sinan Paşa (h. 881/ m. 1476)'da otuz altı yaşındayken Gedik Ahmet Paşa'nın azledilmesi üzerine veziriazam makamına getirilmiştir. Fakat aynı yıl bu görevden uzaklaştırılmıştır.²⁵ Bu konu hakkında kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Mecdî 'ye göre Fatih

²⁰ Mertol Tulum, **Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi, 2013, s. 120-121.

²¹ Hoca Sadeddin, **Tâcü't-tevarih**, I-V, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayıncıları, 1280, s. 248-250; Selahattin Yıldırım, **Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Daru'l-hadisi ve Müderrisleri**, İstanbul, y.y.y., 2001, s. 36-37.

²² Yıldırım, **Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Daru'l-hadisi ve Müderrisleri**, s. 174.; Koç, "Sinan Paşa", s.229.; Tulum, **Sinan Paşa- Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 17.

²³ Koç, "Sinan Paşa", s. 229.

²⁴ Mehmed Arif Neşri, **Kanunnâme-i Âl-i Osmânî, Kanun-ı Osmânî Encümeni Mecmuası ilavesi**, İstanbul, Türk Tarih Kurumu, 1330, s. 10-20-25.

²⁵ Koç, "Sinan Paşa", s.229-230.; Tulum, **Sinan Paşa- Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 18.

Sultan Mehmet ile aralarındaki bir anlaşmazlıktan dolayı görevinden alındığı söylenmiştir.²⁶ Sinan Paşa'nın *Maâ'rifnâmesinde* geçen şu beyit:

*“Her kim ki tabiatı muâdât-ı ricâl üzerine olur,
Onun evkât-ı münâzaâ vü cidâl üzerine olur.*

*(Bir kimsenin huyu büyük kimselerle zıtlaşmaksa eğer, ömrü dalaşma ve çekişmeyle geçer.)”*²⁷ Mecdî'nin görüşünü teyit etmektedir.

Latîfî'ye göre ise devlet işlerinin büyük bir sorumluluk gerektirdiğini görmesi üzerine kendi isteği ile görevinden ayrılmış ve Şeyh Vefa hazretlerine intisap etmiştir.²⁸ Fatih'in görüşlerinden faydalandığı, birçok önemli devlet kademesinde görevlendirdiği, başarılarını taçlandırdığı Sinan Paşa'nın, bir anda gözden düştüğü, hapse atılmasına sebep olan o son olay hakkında tarihin tozlu sayfalarında herhangi bir ize rastlanmamaktadır.

Sinan Paşa (h. 881/ m. 1476)'da görevinden uzaklaştırıldıktan hemen sonra hapse atılır. Fatih'in öfkesiyle karşı karşıya kalan Sinan Paşa dönemin ulemaları tarafından çok sevilmiş olacak ki, İstanbul uleması Fatih'e başvurarak Paşa'nın affedilip hapisten çıkarılmasını, aksi hâlde yazmış oldukları bütün eserleri yakarak İstanbul'u terk edeceklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine hapisten çıkarılan Sinan Paşa Sivrihisar kadılığı ve müderrisliğine atanmıştır. Bu şekilde İstanbul'dan uzaklaştırılan Sinan Paşa'ya gerek bilgisinden gerekse hapse atılmadan önceki mevkilerinden dolayı düşmanlık besleyen ilim adamları da olmuştur. Tulum'a göre ise *Tazarru'nâme'de* Fatih'in heybetini, gücünü, kararlılığını eleştirmesi üzerine Fatih'in öfkelenmesine neden olmuştur. Bunun üzerine bir tabip görevlendirerek, İznik'te tekrar Paşa'nın yakalatılmasını ve ruh sağlığını yitirmiş kişilere yapılan muamelenin yapılmasını emretmiştir. Durumu haber alan Molla Hüsâmeddin'in Fatih'e mektup yazması üzerine Sinan Paşa tekrar serbest bırakılıp Sivrihisar'a gönderilmiştir.²⁹ Yaklaşık beş yıl boyunca Sivrihisar'da kalan Sinan Paşa (h. 886/ m. 1481)'de II. Bayezid'in tahta geçmesiyle eski itibarına tekrardan kavuşmuştur. Vezirlik rütbesi tekrardan verilmiş ve daha sonra Edirne'de Daru'l-hadis'e müderris

²⁶ Mecdî, *Hadâiku's-Şakâyık*, s. 194

²⁷ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 640-641.

²⁸ Latîfî, *Tezkîretü's-Şu'arâ ve Tabsîratü'n-Nuzamâ (Çev: Rıdvan Canım)*, İstanbul, 2018, s. 193.

²⁹ Tulum, *Sinan Paşa- Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 22.

olarak görevlendirilmiştir.³⁰ Hayatının bu ikinci perdesinden sonra Türkçe eserleri olan *Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, *Maârifnâme (Özlü Sözler ve Öğütler Kitabı)*, *Tezkiretü'l-Evliya (Veliler Tezkiresi)*'yi yazmıştır.

1.4. Edipliği

15. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin sadece askeri, siyasi ve ekonomi alanında değil bilim ve sanatta da zirveye tırmandığı bir dönemdir. Orta Çağın kapanıp, Yeni Çağın başladığı dönemde bu çağı aydınlatacak birçok eser yazılmıştır. Sinan Paşa kırk altı yıllık yaşamında bilimi, siyaseti ve sanatı harmanlayarak inişli çıkışlı bir yaşam sürmüştür. Sinan Paşa'nın hayatını veziriazamlıktan azledildikten sonra tasavvufa ilgi duymasından dolayı iki bölümde ele almak gerekir. Hayatının ilk döneminde daha çok felsefeye ve bilime, ikinci döneminde ise tasavvufa ilgi duymuştur. Sinan Paşa Türkçe eserlerini ikinci evrede kaleme almıştır. Türkçe kaleme aldığı eserlerinde kullandığı özgün üslubu onu bir söz ustası yapmıştır. Klasik Türk edebiyatında, devlet büyüklerine sunulacak yazılarda, şair ve ediplerin birbirine yazdıkları mektuplarda, yazarların sanat güçlerini kanıtlamak istedikleri edebî eserlerde genellikle kullanılan "Süslü Nesri" ilk kullanan Sinan Paşadır. Sinan Paşa'nın Abdullah el-Ensârî'den (ö. 1089) esinlendiği Süslü nesir (üslûb-ı müzeyyen), Arapça ve Farsça kelimelerin, söz sanatlarının çokça kullanıldığı, aynı seslerin oluşturduğu ritim ve ahengi içinde barındıran, kısa cümlelerle başlayıp daha sonra iç içe girmiş cümlelerle devam eden bir türdür.³¹ 15. Yüzyılda bu türün ilk örneği olan eser "*Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*" dir. Sinan Paşa'nın dini ve tasavvufî unsurları barındıran bu eserinde süslü nesri kullanmasının sebebi, eserin severek okunmasını ve okurken de onun derin düşüncelere dalınmasını sağlamak istemesidir. Sinan Paşa'nın yapıtları devlet yönetimine katkılarına, müderrisliğine, yaşam görüşlerine ve inançlarına dair önemli çıkarımlarda bulunmamıza yardımcı olur. Sinan Paşa *Tazarru'nâme* adlı eserini sadece nesir tarzında değil de nesir-nazım tarzında yazmıştır. Nazım dilini de nesir de olduğu gibi son derece etkili kullanmıştır. Nazım da Latîfî'ye göre:

"Gazel ve kasîde deyip tahallus ta'yîn etmemiştir.

³⁰ Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, s. 499.

³¹ Süleyman Çaldak, "Eski Türk Edebiyatında Nesir", *Aylık Eğitim Dergisi*, Temmuz-Ağustos 2006, s. 76.

(*Gazel ve kaside söyleyip mahlas kullanmamıştır.*)³²

Sinan Paşa'nın çocukluğundan beri dinî ve felsefî konularla ilgilenmeyi ön planda tutması, onun şiir yazmasına engel olamamıştır. Nitekim yazmış olduğu bazı beyitlerde onun şiir diline hâkim olduğu ve şiire özgü kafiye, vezin gibi teknik bilgileri kullandığı açıkça görülmektedir.

*“Pelâs-ı köhne giymekle âdemin izzeti gitmez,
Ve libâs-ı fâhır edinmekle hem mertebesi artmaz.
Beğler kapısına varmakla kişi ulu olmaz,
Ve o kapıya yol bulmakla Hak kapısına yol bulmaz.”*³³

Maâ'rifnâme adlı eserinde geçen bu beyitlerin sonlarının “mez-maz” ekleriyle bitmesi kafiyeyle kolaylıkla bulup kullandığını gösteriyor. Yine Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme* adlı eserinde geçen bu beyitler nazmı ve nesri harmanlayıp, estetik değerlerinden ödün vermeden ortaya koyduğunu göstermektedir.

*“Tanrım!
Bu müsafır kullarına şeriat vadisinde tarikat öncüsünü sen önder et,
hakikat denizinde yardım yelini sen rehber et.
İbadetlerini zühhd nuruyla nurlandır; kulluk evlerini marifet esintisiyle
kokulandır.
Ey gönül düşmez sana zevk u safa
Hakk'ı bil, Hakk'ı iste daima
Hak ile gizli ve açık durumda
Haramdan sakınan gönlün şartı bunda”*³⁴

Yukarıdaki dizelere bakıldığı zaman Sinan Paşa'nın kafiyeyle sadece nazımda değil, nesirde de kullandığı görülmektedir.

³² Latîfî, *Tezkîretü's-Şu'arâ ve Tabsîratü'n-Nuzamâ* (Çev: Rıdvan Canım), s. 193.

³³ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 288.

³⁴ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 155.

1.5. İlimi Yönü

15. Yüzyılın ünlü ilim adamlarından olan Sinan Paşa da yaratılışında var olan ilmi öğrenme isteği, onun hayatının her döneminde ilim ile uğraşmasına vesile olmuştur. Ömrünü, kendisine ve insanlara fayda sağlamayan ilimle uğraşmaktan alıkoymuştur. Sinan Paşa'ya göre:

*“Ammâ dünyâda ilimler olur ki kişiye ondan tazyî’-i ömürden gayrı
fâide gözükmeyiz
Ve âlemde nice fünûn var ki sâhibine anâsından gayrî âide
gerekmez.”³⁵*

Sinan Paşa'nın uğraştığı ilimler sadece İslamî ilimlerle sınırlı değildir. Felsefe, matematik, fizik, kimya, gök bilimleri, tıp gibi beşerî ilimlerle de ilgilenip, bilgi sahibi olmuştur. 15. Yüzyıl Osmanlı devletinde dönemin hükümdarı olan Fatih Sultan Mehmet de bilime ve sanata çok önem verdiği için genç âlimlere ortamlar sunarak onları teşvik etmiştir. Sinan Paşa henüz yirmili yaşlarındayken üstün zekâsıyla Fatih'in dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bunun üzerine Fatih, Sinan Paşa'nın ilimde ilerlemesi adına ona bütün imkânları sunmuştur. Sinan Paşa'yı Hoca olarak kabul edip ona saygıda kusur etmemiştir. 15. Yüzyılın ünlü matematikçisi Ali Kuşçu, Fatih'in daveti üzerine İstanbul'a gelmiştir. Bunun üzerine Fatih, Sinan Paşa'nın Ali Kuşçu'dan ders almasını istemiştir. Sinan Paşa bu derslere bizzat kendisi katılmayıp öğrencisi Molla Lütü'yi göndermiş, o da öğrendiklerini hocasına aktarmıştır.³⁶ Sinan Paşa, Fatih döneminde üstün zekâsı ve yeteneğiyle kazandığı bu ihtişamını sebebi tam olarak bilinmeyen bir nedenden dolayı kaybetmiştir. Sinan Paşa veziriazamlıktan bir anda alınmasından dolayı derinden bir üzüntü yaşamamıştır. O şerrin içinde hayrın gizli olduğu düşüncesi ile daima hareket etmiştir. Bu durumu şöyle ifade ediyor:

*“Şiddetin eğerçi sûreti zahmet ise, ammâ hakîkatte ni'mettir,
Ve belânın eğerçi zâhiri zillet ise, ammâ ma'nîde devlettir.
Kişiye Allâh'ı andırır ve âdemi dünyâdan usandırır.
Kalbe rikkat verir ve akla ibret verir;*

³⁵ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 134.

³⁶ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 27.

Biraz derûna safâ verir ve bir pâre rûha cilâ verir.”³⁷

Sinan Paşa bir bilgiye ulaşmak ve kesinliğini kanıtlamak için kişinin var gücüyle çok çalışıp çabalaması gerektiğini söylemektedir. Bunu *Maâ’rifnâme*’de şöyle dile getiriyor:

*“İkdâm etmek gerek ki hakâyık-ı eşyâda teyakkunu ola,
Ve cehd eylemek gerek ki hükm-i mevcûdâtta tefettunu ola.”*³⁸

Sinan Paşa bilgiye her zaman çok önem vermiştir. Mutluluk ile ilmi bağdaştırmıştır. İlimin bitip tükenmeyen bir deniz olduğunu ve kişinin bu ilim denizinden içmeye doyamadığını söylemektedir. Kişinin değerli olup olmadığını sahip olduğu bilgiye bağlamıştır. Bu durumu ise şöyle ifade etmiştir:

*“Nice azîzler olur ki zelîl edip durur ceqli,
Ve nice zelîller olur ki azîz edip durur akli.
Re’y ki ilimsiz olur, zalâl olur;
İlim ki amelsiz ola, vebâl olur.”*³⁹

“Sinan Paşa, babasından sonra Hızır Bey Mektebi’nin (Molla Fenârî Mektebi’nin) Sinan Paşa kolunu tesis etti. Tokatlı Molla Lütfî, Balıkesirli Sarı Gürz Muhyiddîn, Aydınli Karabâlî, Tâcüddîn İbrâhim, Kâdızâde-i Rûmî’nin oğlu riyaziyeci Mahmûd, Karasulu Bedreddîn Mahmûd, Muhyiddîn Mehmed, Mevlânâ Abdurrahmân, Müeyyedzâde, Şeyh Hacı Çelebi gibi kıymetli talebeler yetiştirdi. Bunlardan Molla Lütfî, meşhûr İbn-i Kemâlî’ye, o da Ebu’s-Suûd gibi âlimlere icâzet (diploma) verdiler.”⁴⁰

1.6. Eserleri

Sinan Paşa’nın eserleri Arapça ve Türkçe eserler olmak üzere iki bölümde incelenmektedir. İlmî konularda, araştırma, inceleme ve eleştiriye dayanan eserlerini

³⁷ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ’rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 166.

³⁸ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ’rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s.136.

³⁹ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ’rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 562.

⁴⁰ <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/> Erişim tarihi: 20/05/2019

Arapça, hayatının son dönemlerinde dini ve tasavvufi eserlerini ise Türkçe olarak kaleme aldığı için böyle bir sınıflandırma yapılmıştır.⁴¹

1.6.1. Arapça Eserleri

- a. *Hâşiye alâ şerhi'l-mevâkîf fl ilmi'l-keîâm*: Adûdiddîn İcî'nin (ö. 756/ 1355) *el-Mevâkîf ilmi'l-keîama* adlı eserini Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö. 816/ 1413) şerhetmiş. Bunun üzerine de Sinan Paşa kelim ilmi ile ilgili bir hâşiye yazmıştır.
- b. *Risâlefi cevâbi Kestelli amma işkelehu min şerhi'l-mevâkîf*: Mevâkîf şerhinde Kestelli'nin müşkil bulduğu bir konuda ona cevap olarak kelim ilmi ile ilgili yazılmıştır.
- c. *Ta'likâta lâ hâşiyeti't-tecrîd li's-Seyyid Şerîf*: Seyyid Şerîf'in *Tecrid* hâşiyesi üzerine yazılan bazı notları ihtiva etmektedir.
- d. *Hâşiye alâ tefsîri'l-Beyzâvî*: Beyzâvî'nin tefsiri üzerine yazılan bir hâşiye çalışmasıdır.
- e. *Hâşiye ale'l-Hidâye*: Merginânî'nin (ö. 593/ 1197) *el-Hidâye'sinin* Taharet bölümü üzerine yazılmış fıkıh ilmi ile ilgili bir hâşiye çalışmasıdır.
- f. *Hâşiye alâ şerhi'l-mulahhas fi'l-hey'e*: Mahmud Çağmîni'nin (ö. 619/ 1221) *el-Mulahhas* adlı eserini Bursalı Kadızâde-i Rûm-i (ö. 844/ 1440) şerhetmiş, bu şerh üzerine de Sinan Paşa astronomi ile ilgili bir hâşiye yazmıştır.
- g. *Hâşiye alâ nihâyeti'l-idrâk*: Kutbuddîn Şîrâzî'nin (ö. 710/ 1310) astronomi ile ilgili eserine yazılmış bir hâşiyedir.
- h. *Ecvibe an i'tirâzâti'l-Kastallânî f'l-cüz'î lâyeteccezzâ*: Kastallânî'nin bölünmeyen cüz' (atom) konusundaki itirazına cevap olarak yazılmıştır.
- i. *Risâle fi halli işkâli muaddeli mesîri'l-utarid*: Utarid yıldızının uzaklığının tayinindeki bir güçlüğü hali ile ilgili bir risâle olup astronomi ile ilgilidir.
- j. *Risâle fi beyânî mes'eletin hendesiyyetin*: Sinan Paşa'nın matematik alanındaki yazdığı açılar konusuyla ilgili bir eserdir.
- k. *Hâşiye alâ Sadri'ş-şerîa ale'l-vikâye*: Sadruşşerîa'nın *el-Vikâye'si* üzerine yazılan bir hâşiye olup fıkıh ilmi ile ilgilidir.
- l. *Risâle fi Eşkâli'llezî uride fi havâssi hikmeti'l-ayn fi bahsi'l-cihe*: Felsefe ile ilgili bir eserdir.⁴²

⁴¹ Tulum, Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı), s. 33.

1.6.2.Türkçe Eserleri

a- Tazarru'nâme

Çalışmada ifade edildiği üzere Sinan Paşa'nın hayatı iki bölüm halinde incelenmelidir. Sinan Paşa Türkçe eserlerini hayatının ikinci devresi olan Tasavvuf sonrası dönemde kaleme almıştır. Sinan Paşa'nın Türkçe eserlerinden ilki olan Tazarru'nâme süslü nesrin ilk örneğidir. Eserin nazım-nesir olarak kaleme alınması Sinan Paşa'nın sanatsal anlamda da iyi bir edip olduğunu göstermektedir. Tazarru'nâme adlı eseri üzerine en ayrıntılı çalışma Mertol Tulum'un, çeviri ve bazı incelemelerde bulunduğu "*Tazarru'nâme*" (*Yakarışlar Kitabı*) adlı çalışmasıdır. Eser "*Tazarruât, Darâatnâmedir,*⁴³ *Tazarru'at-ı Sinan Paşa*"⁴⁴ olarak da anılmaktadır. Eser yapı olarak iki ana bölümden oluşur. Birinci bölüm yakarışlar bölümüdür. Bu bölüm bünyesinde Yüce Tanrı'ya övgü, birlik üzerine, marifet üzerine, şeyhin gerekliliği üzerine, havf ve reca üzerine, zühd üzerine, tevbenin gerekliliği üzerine, islam üzerine, ibadetler üzerine, ilim üzerine, rıza üzerine, sabır üzerine, fakr üzerine, nefsi bilmek üzerine, tevekkül üzerine, aşkın nitelikleri üzerine gibi birçok alt başlığı barındırmaktadır. İkinci bölümde ise büyük ve ünlü yedi peygambere övgü⁴⁵, Hz. Peygamber'in ailesi ve yakın dostlarına övgü, dört büyük imama övgü, tarikat ulularına ve Allah dostlarına övgü gibi konulara değinmiştir.⁴⁶ *Tazarru'nâme'nin* yazılış tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber II. Bayezid devrinde yazıldığı kesin olarak bilinmektedir. Eserin yazılış zamanını Sinan Paşa *Maâ'rifnâme'de* şöyle belirtmiştir: "*Allahu Teâlâ Hazreti'nin Kemâl-i tevfik u inâyeti ile ve ervâh-ı mutahherenin rûhâniyyetleri berekâtı ile birkaç ayın içinde bir Tazarru'nâme yazıp tertîb eyledim...*"⁴⁷ Sinan Paşa eseri her kesimden insanın faydalanması için Türkçe

⁴² Hasibe Mazıoğlu, "**Sinan Paşa**", MEB. İslam Ansiklopedisi, 10, Eskişehir, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 670; Ömer Rıza Kehhale, **Mu'cemü'l-müellifin teracimü musannifi'l kütübi'l-arabiyye**, XIII, Beyrut, s.296; Hayruddin Zirikli, **el-A'lam karnusu teracimili eşheri'r-ricâl mine'l-arabve'l-müstağribin ve'l-müsteşrikin**, I-XI, Beyrut, 1969, s. 304; Yıldırım, **Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Daru'l-hadisi ve Müderrisleri**, s. 68-69; Yusuf Mesut Kilci, "Hızır Bey" **Diyanet İlmî Dergi**, c. XXXII, sayı:4, Ankara, 1996, s. 103.

⁴³ Mertol Tulum, **Tazarru' name**, Ankara, 2011, s. 35.

⁴⁴ Adil Yavuz, Edirne Darul-Hadisi Müderrisi Sinan Paşa ve Hadis Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme: Tazarru' name Örneği, **Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı**, 2014, İstanbul, s. 32.

⁴⁵ Bkz. (Hz. Âdem, Hz. İdris, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed)

⁴⁶ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 6-7.

⁴⁷ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 62.

yazmıştır fakat kastettiği nokteleri için ehli olan insanların bileceğini vurgulamaktadır. Sinan Paşa bu durumu *Maâ'rifnâme*'de şöyle dile getiriyor:

*“Eğerçi o nüsha bir Türkî kitâb gibidir sûrette;
Ammâ câmi‘i ulûmdur hakîkatte.
Her tâife hazz alsın diye Türkî diline sokmuşumdur;
Ammâ ehli bilir ki ben onda ne nokteler kasd etmişimdir.”*⁴⁸

Sinan Paşa *Tazarru'nâme* adlı eserini yazma nedenini *Maâ'rifnâme*'de belirtmiştir. Bu fâni dünyadan nice sultanlar, ilim adamları, önemli şahsiyetler ve bir sürü insan gelip geçmiştir. Fakat bir eser bırakmayan bu önemli şahsiyetlerin birçoğu unutulup gitmiştir. Sinan Paşa ise dünyadan göçüp gittiğinde adından söz ettirmek ve okuyanların hayır duasını almak maksadıyla bu eserini kısa bir süre içinde kaleme almıştır. Sinan Paşa eserinin içeriğini tasavvuf üzerine kaleme aldığı ise şöyle dile getirir: *“Esâs-ı usûl-i meşâyih-i hakikat üzerine vurulubtur ve binâsı kavâid-i ehl-i tarikat üzerine konulubtur”*⁴⁹ Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme* adlı eseri, genel olarak Allah'ı andığı, bütün isteklerini O'ndan dilediği, bağışlanma isteği gibi duygularını konu aldığı ve manzum-mensur olarak kaleme alındığı için münâcât türünün en güzel örneği olarak görülmektedir.⁵⁰

b- Maâ'rifnâme

Maâ'rifnâme, Sinan Paşa'nın tasavvuf ve ahlaka dair kaleme aldığı ikinci Türkçe eseridir. İlk eseri olan *Tazarru'nâme*'yi kısa bir sürede kaleme aldıktan sonra Âhlâk'a dair bir eser yazma fikri tekrardan doğmuştur. *Maâ'rifnâme*'yi de birkaç ay içinde yazmıştır. Eserin son kısmında tarikat şeyhlerine ve evliyalara menkıbeler yazmıştır fakat bu bölümde kimi evliyalara fazla anma kimisini ise az anma sıkıntısını yaşayınca, yanlış anlaşılmalara yol açmaması için evliyaların menkıbelerini farklı bir kitapta toplamıştır. *Maâ'rifnâme*'nin bitiş kısmında şöyle ifade etmiştir:

“Söz gide gide buraya erişti ya, hatırıma şu düştü bir anda;

⁴⁸ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 62.

⁴⁹ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 64.

⁵⁰ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2012, s. 168.

*Büyük velilerin hikâyelerinden biraz söz edeyim, onlardan bir nicesini
adlı adıyla anayım;
Değerli sözlerinden biraz aktarayım, güzel ahlâklarından birkaçını
anlatayım;
Ama gördüm ki bütün geçmişleri anarsam, söz uzar,
Eğer kimilerini anmakla sınırlı tutarsam, onları üstün tuttuğum
sanılır.”⁵¹*

Maâ‘rifnâme Nasihat-nâme, Maârif, Maârif-nâme, Ahlâk-nâme ve Risâle-i Ahlâk isimleriyle bilinmektedir.⁵² Sinan Paşa eserlerini kaleme alırken tek yardımcısının Hak Teâlâ olduğunu sık sık dile getirmiştir. “Prof. Dr. Mertol Tulum, *Tazarru‘nâme*’yi yaptığı gibi *Maâ‘rifnâme*’yi de günümüz diline aktarmıştır. Atatürk Kültür Merkezi Yayınlarından çıkan eser 936 sayfadan oluşmaktadır. Eser sunuş, metin ve açıklamalar bölümlerinden oluşmaktadır. Sunuş bölümünde Tulum, Sinan Paşa ve dönemin edebiyat hayatı hakkında kısa bir değerlendirmede bulunmuştur.”⁵³ Sinan Paşa bu eserini yazma nedenini ise şu şekilde ifade eder: “...*Gâh fenânın fenâsından şikâyetler idem ve gâh nefsin mekrlerinden hikâyet idem, gâh ahlâkın eyilerinden takrir ve gâh sıfatın yaramazlarından tahrir idem,*

*gâh hikmet yolundan makâlat idem, gâh tevbih yüzünden kelimât
idem,
gâh akl-ı meâştan beyân idem,
gâh akl-ı meâddan,
gâh ahlâk-ı fukarâdan söyliyem,
gâh adl ü dâddan, gâh dervişler dilinden bir tûti-yi guyâ olub şekerler
yiyem,
gâh âşıklar ağzından bir bülbül-i hoş âvaz olub destân-serâliklar
eyleyem,
gâh germ olub ârifler makâmından haberler virem,
gâh tenezzül gösterüb yine zâhidler makâmına inem...”⁵⁴*

⁵¹ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ‘rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 65-66.

⁵² Koç, “**Sinan Paşa**”, s. 230.; Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Meb Yayınları, 1971, s. 494.

⁵³ Kamile Bentli, “Sinan Paşa Maârif-nâme Özlü Sözler ve Öğütler Kitabı”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1, (Mart 2014), s. 257.

⁵⁴ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ‘rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 65-66.

Eserin giriş bölümündeki birkaç beyit dışında eser baştan sona kadar mensur yazılmıştır. İlk kez Süheyl Ünver'in kaleme aldığı bir makale neticesinde gündeme gelen⁵⁵ bu eser daha sonra İsmail Hikmet Ertaylan tarafından yirmi bir sayfalık tıpkıbasımı bir önsözle birlikte yayımlanmıştır.

c-Tezkiretü'l-evliyâ

Arapça bir kelime olan *tezkire*, kelime olarak hatırlamak, anmak anlamına gelir. Terim olarak ise "Evliyaların biyografisi" anlamına gelen bu kitap Sinan Paşa'nın Türkçe kaleme aldığı üçüncü ve son eseridir. Sinan Paşa'nın bu eserinin temeli *Maâ'rifnâme* adlı ikinci eserine dayanır. Sinan Paşa eserinde şöyle ifade ediyor:

*"Ammâ birkaç azîzin menâkıbı yazılınca mevâni ' oldu;
O vakitten beri henûz yazılmadı.
Pes vardım, menâkıba erince olan eczâyı ayırdım;
O mecmûu başka bir kitâb farz kıldım."*⁵⁶

Türk edebiyatında 13. Yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan Evliyâ tezkireleri, Feridüddîn Attâr'ın tezkiresinin tercümeleleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Sinan Paşa'nın *Tezkiretü'l-Evliyâ*' sı bu alanda kabul edilen önemli eserlerdendir.⁵⁷ Fakat Attâr'da yetmiş yakın sufi menakıbı bulunurken, Sinan Paşa'nın yirmi sekiz veli menakıbı bulunmaktadır.⁵⁸ Sinan Paşa, memlekette nice uluların bulunması sözü doğrultusunda hepsi hakkında doğru bilgiye ulaşılmayacağını düşünüp sadece herkesçe bilinip benimsenmiş velileri anmayı uygun görmüştür. Sinan Paşa'nın eserini diğer eserlerden ayıran en önemli özelliği her veliden söz ederken satır aralarında önemli açıklamalarda bulunmuş olmasıdır.⁵⁹ Emine Gürsoy Naskali eser üzerine ilmî çalışmayı gerçekleştirmiştir.⁶⁰ İçerik olarak incelendiğinde, daha çok

⁵⁵ Süheyl Ünver, **Hızır Bey Çelebi, Hayatı ve Eseri**, İstanbul, y.y.y., 1945, s. 30.

⁵⁶ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 68.

⁵⁷ Recep Şükrü Güngör, "Türk İslam Edebiyatında Tezkire ve Evliyâ Tezkireleri", Kahramanmaraş **Sütcü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:31, 2018, s. 214; Orhan Yavuz,

Tezkiretü'l-Evliyâ'nın Eski Türkiye Türkçesi ile Tercümesi, Ankara, KTB yayınları, 1988, s. 16.

⁵⁸ Ömer Yılmaz, "Sûfi-Âlim, Edip-Devlet Adamı Sinan Paşa'da Tasavvuf ve Ahlâk", **Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB)**, Eskişehir, 2013, s. 287.

⁵⁹ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 43-44.

⁶⁰ Emine Gürsoy Naskali, **Sinan Paşa-Tezkiretü'l-evliyâ**, KB Yayınları, Ankara, 1987, s. 100.

tasavvuf, şeriat, batın-zahir, ilim-irfan, dünya-ahiret, insan-Allah, nefis terbiyesi ve olgun insanın özelliklerinden bahsedilmektedir.”⁶¹

1.7. Felsefî Yönü

Sinan Paşa'nın tasavvufa ilgi duymadan önceki dönemi felsefeye ilgi duyduğu dönem olarak adlandırmak yerinde bir tespit olur. Sinan Paşa henüz küçük yaşlarda Eflatun, Aristo, Eski Yunan filozoflarının Arapçaya tercüme edilmiş eserlerini ve İslam düşünürlerinin eserlerini okuyup incelemiştir. Bunun sonunda ise görüş olarak “Yeni Eflatunculuk” tan etkilenmiştir. Yeni Eflatunculuk, Tanrı ile varlık arasındaki ilişkiyi, varlığın ortaya çıkışını, aklın ve nefsin Tanrı ile âlem arasındaki temel özler olduğunu mistik şekilde yorumlayan, İslam düşüncesini etkileyen mistik felsefe okuludur.⁶² Sinan Paşa, *Maâ'rifnâme* adlı eserinde “Kelimât-ı Eflâtûniyye” başlığı ile eflatunun görüşlerinden bahsetmiştir. Sinan Paşa eserin son dizelerinde Eflatunun görüşlerinin önemli olduğunu şu sözleri dile getiriyor:

*“Nice dahi bunun emsali Eflâtûn'un kelimâti
Ve hikmet-âmîz makâlâti çoktur.
(Eflatun'un bunlar gibi daha nice sözleri vardır,
Ve hikmet dolu hayli deyişleri vardır.)”⁶³*

Sinan Paşa Eflatun'un sözlerini aslında kendisinin de söylediğini ama kaynak olarak Kur'an-ı Kerim ve hadisi aldığını belirtmektedir. Bunu da şöyle dile getiriyor:

*Eğerçi Eflâtûn dediği sözleri biz dahi bi-aynihi deriz;
Ammâ biz onu Kur'ân'dan ve hadîsten alıp söyleriz.”⁶⁴*

Sinan Paşa tasavvufa ilgi duymadan önceki dönemlerde şüpheli tavırlarıyla dikkat çekmektedir. Sinan Paşa'nın genç yaşlarda akli ön planda tutup şüpheli tavırları sergilemesi babasıyla trajikomik anlar yaşamasına sebep olmuştur. Babasıyla yemek yediği bir gün yemeğin içinde bulunduğu bakır kabın gerçekten bakır olup olmadığı üzerine şüpheye düşmüştür.

⁶¹ Yılmaz, “Sûfi-Âlim, Edip-Devlet Adamı Sinan Paşa'da Tasavvuf ve Ahlâk”, s. 287.

⁶² Cahid Şenel, “Yeni Eflâtunculuk”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 43, s. 424-425.

⁶³ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 412-413.

⁶⁴ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 412.

*“Ağlât-ı havâstan olmak ihtimâliyle mesâğ u mecâli olduğunu
(Duyuların yanılmaları olabileceğinden böyle düşünmenin yerinde ve
uygun olduğunu)”⁶⁵*

Bu sözleri söyledikten sonra bakır sahanın babası tarafından başına vurulmasına maruz kalmıştır.⁶⁶ Sinan Paşa'nın rehberi her zaman akıl olmuştur. Bir bilgiye körü körüne bağlı değil de o bilgiyi araştıran sorgulayan bir düşünce tarzı olmuştur. Akıl ve şeriatın birbiriyle sıkı bir bağlantısı olduğunu ve her ikisine de uymayı şöyle dile getirmiştir:

*“İmdi eğerçi şer'in müsbiti akıl ve hüccettir;
Aklın da müeyyidi yine şerâttir;
Şer'e muvâfık olmakla ahkâmına itmînân olur
Ve şer' onu musaddık olmakla ona tamâm ikân olur.
Pes gerektir ki kişi hem akıl ve hem şer'e tabi' ola;
Tâ ki asl ile fer'i câmi' ola.
(Böyle olunca, şeraitin doğrulayıcı gücü ve aracı akıl ve delildir, ama
aklı da güçlendiren yine şerattir; Şeriate uygun olmakla hükümleri
güvenilirlik kazanır ve şeriat onu doğrulamakla ona olan inanırlık
pekişir. Öyleyse kişi hem akla hem de şeriate uymalı böylece de kökle
dalı birleştirebilmeli.)”⁶⁷*

1.8. Ölümü

Sinan Paşa'nın doğum tarihi hakkında bir görüş ayrılığı olmamasına rağmen, vefat ettiği yer ihtilafıdır. Hoca Sadeddin,⁶⁸ Kâtip çelebi⁶⁹ ve Mecdî'ye⁷⁰ göre Sinan Paşa 24 Safer 891 (1 Mart 1486) tarihinde akşam üzeri vefat etmiştir. Hoca Sadeddin ve Kâtip çelebi ölüm yeri olarak Edirne'yi göstermişlerdir. Mecdî, Abdülkâdir Erdoğan⁷¹ ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı⁷² ölüm yeri olarak İstanbul'u göstermektedir.

⁶⁵ Mecdî, *Hadâiku's-Şakâyık*, s.194.

⁶⁶ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 25.

⁶⁷ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 138-139.

⁶⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, s. 499.

⁶⁹ M. Şükrü Yalçın ve R. Bilge Neşri, *Keşfü'z-zunûn*, İstanbul, 1943, c. II, s. 203.

⁷⁰ Mecdî, *Hadâiku's-Şakâyık*, s. 125.

⁷¹ Abdülkâdir Erdoğan, *Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1941, s. 14.

⁷² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *“Hızır Bey Oğlu Sinan Paşa'nın Vezir-i Âzamlığına Dair Çok Kıymetli Bir Vesika”*, s. 42.

Sinan Paşa'nın kabri Mecdî'ye göre Eyüp civarında, Erdoğan'a göre Paşa'nın mezarı Eyüp'te meşhur Samsunlu Hasan Efendi'nin kabri yanındadır, Uzunçarşılı'ya göre ise Eyüp'te türbe yanındaki sebilin arkasında medfun olduğudur. Mertol Tulum da belediye mezarlıklar tasnif komisyonu üyesi Mesut Koman'dan aldığı bilgiye göre Sinan Paşa'nın kabrinin ve mezar taşının mevcut olduğunu ve muhafaza altında bulunduğunu belirtmektedir.⁷³ Ayrıca kaynakta geçen diğer bir bilgiye göre: “*Kabri, Eyüp Sultan Camii şadırvan avlusunda ve Çifte Gelinler Türbesi'nin yanındaki diğer bir türbenin ön kısmındadır. Sütun şeklindeki şahidesindeki kitabesi şudur:*

İbnü'l Mevlâ elfâzülü'l allâme Sinan / Paşa

İbnü'l Mevla efdalu'l fudala fi'l ulûm /

Hızır Beğ Çelebi eşşehîr bi üstâdı Rûm /

Yevmi'l-hadi hadiessâni min şehri / Receb 974

Bu taşın sonradan konduğu, 974 (1567) tarihin görülmesiyle sabittir. Unutulan vefat tarihi yerine yanlışlıkla bu rakam yazılmıştır.”⁷⁴

Bu bilgilerden Sinan Paşa'nın İstanbul'da vefat ettiği ve kabrinin Eyüp'te olduğu görüşleri daha kuvvetlidir.

⁷³ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 23-25.

⁷⁴ <https://www.eyupsultan.bel.tr/>Erişim tarihi: 24/03/2019

İKİNCİ BÖLÜM

2. SİNAN PAŞA'NIN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

2.1. Aşk

Arapça asıllı bir kelime olan aşk, sarmaşık anlamında kullanılan “ışk” kelimesinden türemiştir. Sarmaşık büyüdükçe bulunduğu ortamı çepeçevre sarmaktadır. Aşk da tıpkı sarmaşık gibi ele geçirdiği gönlü tamamen kuşatmaktadır.⁷⁵ Aşk kelimesinin sözlük anlamı “şiddetli, aşırı sevgi, insanı belli bir varlığa bağlayan manevi bağ, insanın en yüce varlığa duyduğu yoğun ve aşırı sevgi” manalarına gelir.⁷⁶ Tasavvufî ıstılahta ise aşk Eraydın'a göre: “*Sevmenin ne olduğunu öğreten, feragat ve fedakârlığın yollarını gösteren, gönülleri od'a yanmaya mûtaad eyleyen bir lütuftur.*”⁷⁷ Kur'an-ı Kerim'de geçmeyen aşk kelimesi, İbnü'l-Arabî'ye göre kinayeli bir şekilde ifade edilmiştir. Buna delil olarak ise Bakara suresinde geçen “eşedd-i hubb” ifadesi gösterilir.⁷⁸ İlk dönem mutasavvıflarından olan Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc-ı Mansûr gibi âlimler “aşk, âşık ve maşuk” yerine “hub, muhabbet ve mahbûb” kelimelerini kullanmışlardır.⁷⁹ Sûfîler aşkı “mecâzî (uzrî)”⁸⁰ ve “hakikî” olarak iki şekilde ifade etmektedir.

1. Mecâzî aşk: Meşru sınırlarda olmak şartıyla mâsivâda var olan suretlere duyulan o şiddetli sevgidir. Mecâzî aşk, kişiyi ilâhî aşka götürmek şartıyla caiz sayılmıştır. Ferhat'ın uğruna dağı deldiği Şirin'e, Mecnun'un uğruna çölü gezdiği Leyla'ya duyduğu hissiyat bu şekildeki bir mecâzî aşkı ifade etmektedir.⁸¹ Sinan Paşa'da eserinde mecâzî aşka yer verirken, bahsedilen örnekler üzerinden aşkı değerlendirmiştir. Sinan Paşa'ya göre mecâzî aşkta başlangıçta beden faktörü ön planda iken, nefsin kemâle ermesiyle bedeni aşk yerini ilahi aşka bırakır. Sinan Paşa bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Nitekim Mecnun, o cihan önderi

⁷⁵ Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2016, s.203; Hasan Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2016, s. 207.

⁷⁶ Ahmet Cevizci, **Felsefe Ansiklopedisi**, Etik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 80.

⁷⁷ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 203.

⁷⁸ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 205.

⁷⁹ Süleyman Uludağ, “Aşk”, **DİA**, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 12

⁸⁰ Gül Nihal İnal, **Fuzuli'nin Tasavvufi Aşk Söylemi**, Mavi Atlas, 2014, Sayı:2, s. 74.

⁸¹ Hasan Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 208.

*Artarken gece gündüz muhabbeti
Durmadan oradan oraya gezip dururdu
Ansızın bir ahuyu tuzağına düşürdü
Geldi koyuverdi onu
Saygı gösterdi ve ulu gördü onu
O hiçbir şeyde güzellik görmez
Dilberine eş ve denk tanımaz
Aşk son bulup kemale erdiğinde
Bu hâl de kalmaz aşk erinde
Saç ve yanak fikri kaldırılır, arada kalmaz
Beden perdesi artık ona perde olmaz”⁸²*

2. Hakikî aşk: Fânî aşklardan çok farklı olan ilâhî aşkın başlangıcı ve sonu yoktur. Zaman ve mekân boyutundan tamamen uzak olan, sadece Yüce Yaraticıya hissedilen o muazzam sevgidir. Sûfi Allah’a yaklaştıkça gerçek aşkı tatmış olur. Gerçek aşk ise beraberinde en güzel şeyleri getirmektedir.⁸³ Sinan Paşa’ya göre:

*“Aşk canın huzurudur; aşk cihanın süsüdür.
Aşk vefa tuzluğunun tuzudur; aşk safa sürenlerin bahçesidir.
Aşk hakikat göğünün yıldızıdır; aşk can ordusunun kumandanıdır.
Aşk lekesiz bir cevherdir; araz sanmayın.
Aşk can için esenliktir; maraz sanmayın.”⁸⁴*

Aşkın temel dayanak noktasını muhabbet olarak gören mutasavvıflara göre, insanın kalbinin meylettiği en güzel sevgi Allah sevgisidir. Allah sevgisi ise nefsi mâsivâdan arındırıp, ibadeti artırıp ma‘rifet kazanarak gönle yerleşir.⁸⁵ Mutasavvıfların aşk ve muhabbet üzerine yaptıkları tanımlara bakılacak olursa:

Ali Vefa’ya göre aşk, gözbebeği gibidir kendisi küçük fakat etkisi çok büyüktür.

İbrahim Desukî’ye göre aşk, zenginlik dervişin aşkı ve muhabbeti kucaklamasıdır.

⁸² Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru’nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 304-305.

⁸³ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’an-ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf*, Esmâ Yayınları, İstanbul, 1985, s. 443-444.

⁸⁴ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru’nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 299.

⁸⁵ Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 209-210.

Kettanî'ye göre aşk, dünyevî anlamda elde var olan bütün seçeneklerde sevgiliyi seçmektir.

Nurî'ye göre aşk, perdelerin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan sırların neticesinde keşfedilen muhabbettir.

İbn Abdusselam'a göre aşk, bütün duyu yetilerini kaybetmene vesile olup sadece onu bilmene vesile olan duygudur.⁸⁶

Sinan Paşa ise bu konu hakkında şunları ifade ediyor:

*“Bütün varlığıyla aşka bağlanmayan
Bütünüyle kurtulmaz ilişkiler ağından
Nefsin hoşlandığı şeyleri terk etmezse
Yol bulamaz tamamen kavuşmaya sevdiğine
Kendinden kopup uzaklaşmayan kimseye
Aşk kaftanı yakışmaz üstüne geçirse de
Benliğini söküp de bir yana atmayanda
Bil ki aşk yerleşip kalmaz, kal dese de”⁸⁷*

İnsanı Allah'a ulaştıracak olan tek şey akıl değildir. Yalnızca cüz'î hakikatleri bilen akıl ile Allah'ı kavramak mümkün değildir. Akıl ile yalnızca Allah'ın yaratmış olduğu varlıklar âlemi bilinebilir. Akıl, Allah'a ulaşmada bir aracı görevi görürken aşk, Allah'a ulaşmada en yüksek mertebe ve şarttır.⁸⁸ Gençlik döneminde akılı çoğunlukla ön planda tutan Sinan Paşa da aşkın akıldan daha üstün olduğunu kabul etmektedir. Sinan Paşa bunu şöyle ifade ediyor:

*“Akıl bilgiye ulaşma aracı; aşk bir gerçekliktir, kesin bilgiye bağlıdır
ucu.
Akıl bir renktir, onda sır kokusu olmaz; aşk bir kokudur, onda renkten
eser bulunmaz.
Akıl bir ma'rifet taşıdır, tuzsuz; aşk bir hakikat tuzudur, taşsız.
Akıl bir kuştur hava boşluğunda; aşk bir havadır kuş içinde.*

⁸⁶ Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2011, s. 84.

⁸⁷ Sinan Paşa, **Tazarrû'at-ı Sinan Paşa**, Ankara, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 1305, s. 52.

⁸⁸ Öztürk, **Kur'an-ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf**, s. 440-441.

Kuş havada uçar dolanıp durur; hava kuşta oradan oraya gezinip durur.

Akıl hâlinin hâlli dile getirmekle olur; aşk derdini onunla bilmek imkânsız başarmakla bir olur.”⁸⁹

2.2. Fakr

Fakr kelimesi sözlükte “fakirlik, ihtiyaç sahibi, yoksulluk” gibi anlamlara gelmektedir. Çoğulu ise fukaradır. Fakr, Kur’an-ı Kerim de on iki ayette geçmektedir.⁹⁰ Tasavvufi terim olarak, Allah dışındaki her şeyi gönülden temizleyerek elde bulunan her şeyi Hakk’ın rızası için kullanmak, insanın kendi varlığı da dâhil her şeyin Allah’ın lütfu olduğunu kabul etmektir.⁹¹ Gönülünden Allah sevgisi dışındaki bütün sevgileri çıkaran mutasavvıflara da fukara adı verilmektedir.⁹² Bu bağlamda tasavvufun ilk dönemlerinde şeyhlere Hadimu’l-fukara (Fakirlerin hizmetkârı) denmiştir.⁹³ İlk dönem mutasavvıflara göre maddi anlamdaki fakr ile mânevî anlamdaki fakr aynı anlamlara gelmektedir. Her ikisini sentezleyerek bir yol izlemişlerdir. Daha sonra mutasavvıflar fakrı yeniden tanımlama yoluna gidip iki kısma ayırmışlar:

1. Zâhirî (Şekli) fakr: Dünyevî olana sahip olmama ve bu istekte de bulunmama anlamında kullanılmıştır. Bu manadaki fakire tâbi olan dervişe ehl-i tecrîd ve ehl-i terk denir.
2. Bâtînî (Gerçek) fakr: Aslolan fakirliktir. Tasavvuf ehli sûflerin kendilerinde varlığı görmeyip, sahip oldukları her şeyin Allah’ın lütfu olduğunu kabullenmeleridir. Kur’an-ı Kerim ve hadislerde bâtnî fakra birçok yerde yer verilmiştir. “Ey insanlar, siz Allah’a karşı fakir; yani muhtaçsınız. Allah ise ganîdir; yani her şeyden müstağnidir.”⁹⁴, “Allah ganîdir; siz fakirlersiniz, yani

⁸⁹ Sinan Paşa, **Tazarrû‘at-ı Sinan Paşa**, s. 53.

⁹⁰ Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Otto Yayınları, İstanbul, 2014, s. 158; Celal Kırcı, **Fakr-Fakir**, İslamî Kavramlar, Sema Yazar Gençlik Yayınları, Ankara, 1977, s. 236; Ahmet Rıfat, **Tasvir-i Ahlâk Sözlüğü**, (haz. Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Eser, Kervan Kitapçılık, ts., s. 80; Süleyman Uludağ, **“Fakr”**, **DİA**, İstanbul, XII, s. 132.

⁹¹ Eraydın **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.182; Hasan Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 177.

⁹² Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 158.

⁹³ Hamza Üzümlü, Ebu’l-Hasan Harekani’de Fakr Kavramı, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:5, 2013, s. 100.

⁹⁴ Fatır, 35/15.

O'na muhtaçsınız.”⁹⁵ ayetleri bâtnî anlamdaki fakra işaret etmektedir. Yine Hz. Peygamber'in , “Fakr, benim medâr-ı iftihârımdır.”⁹⁶, “Allah'ım beni fakir yaşat, fakir öldür ve fakirlerle haşret!”⁹⁷, “Allah'ım beni sana karşı muhtaç (fakir) kılarak müstağni eyle, kendinden başkasına muhtaç (fakir) etme!”⁹⁸ gibi hadis-i şeriflerinde fakr da kastedilen mana bâtnî anlamdır. ⁹⁹

Mutasavvıflar fakra, tasavvufî ıstılahları ele alış bakımından makam olarak dördüncü sırada yer vermişlerdir. Fakat daha sonraları ise fakr, bir makam olarak değil de tasavvufî bir yol olarak görülmüştür. Kur'an-ı Kerim'de fakr kelimesi iki anlamda geçmektedir.

1. Sûret açısından fakirlik: Ayetlerin birçoğunda bahsedilen fakirliktir. Bu fakirlik insanların dünya hayatında tâbî tutulduğu ve sadece Allah'tan ümidini kesmeyip sabredenlerin kazandığı bir sınavdır. Sinan Paşa'ya göre sabretmeyi hakıyla yerine getiren fakir kimse fakr âleminde sultanlık eder. Sinan Paşa fakirliğin temel dayanak noktasını ise sabır olarak ifade etmektedir.¹⁰⁰
2. Manevi açıdan fakirlik: Tasavvufî ıstılahta esas alınan bu fakirlik, sûfinin kendisini bütün insanî sıfatlarından sıyrıp hiçbir şeyin sahibi olarak görmemesidir. Sûfiler, kula kulluk etme düşüncesinden sıyrılıp sadece Allah'a kulluk etme düşüncesi ile hareket ederler.¹⁰¹

Fakr hakkında birkaç tanıma bakılacak olursa:

Eraydın'ın fakr hakkındaki tanımı şu şekildedir: “*Fakr, kendinde bir varlık görmemek, her şeyi Hakk'a ircâ etmek, insanın şahsının, amelinin, hâlinin Cenab-ı Hakk'ın bir lütfu olduğunu kabul etmek, dünya malına bağlanmamak, nefse karşı*

⁹⁵ Muhammed, 47/38.

⁹⁶ Acluni, Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs amme iş tehara mine'l-Ehâdîsi ala elsineti'n-Nâs, (tahk. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed), I-II, Dımeşk, Mektebetü İlmi'l-Hadîs, 2001, II, 87, no. 1835.

⁹⁷ Tirmizî, **Zühd**, 37, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, IV/577.

⁹⁸ Râgıb el-İsfahânî, **Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü**, Pınar Yayınları, İstanbul, s. 77.

⁹⁹ Üzümlü, **Ebu'l-Hasan Harakani'de Fakr Kavramı**, s. 100.

¹⁰⁰ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 248-249.

¹⁰¹ Süleyman Uludağ, “**Fakr**”, **DİA**, XII, s. 132; Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 182.

olan alâkayı kesmek, onu besleyen bütün yolları kapamak, her şeyin tasarrufunun Hakk'ın kudret elinde olduğunu yaşamaktır.”¹⁰²

İbrahim bin Ahmed'in fakr ile ilgili yaptığı tanım ise şu şekildedir: “*Fakr, şeref cübbesidir. Peygamberlerin, salihlerin, müttakilerin ve mü'minlerin süsüdür. Âriflerin ganimetidir. Müridlerin uyarıcısıdır. Müttakilerin kalesidir. Günahkârların hapishanesidir. Hasenelerin en kıymetlisi, derecelerin en üstünüdür. Velayet makamının mirasıdır.*”¹⁰³

Zünnûn Mısırî'ye göre, “*Fakr diliyle ihtiyaçlar talep edilmelidir.*”¹⁰⁴

Sinan Paşa'ya göre fakrın tanımı ise şu şekildedir:

*“Fakr tevhidin ilk konağıdır
Kalbi ve gönlü temizleyen odur
Fakr kendini teslim etmektir
Razı olup fakrı ululamaktır.”*¹⁰⁵

Sinan Paşa fakrı daha çok manevi açıdan ele almıştır. Bu konudaki tutumu tam bir sûfi yaklaşımı gibi olmuştur. Sinan Paşa'ya göre gerçek mânâda fakr sahibi bir dervişin takip etmesi gereken yol şöyledir:

*“Gönlünde ad san düşüncesi olmamak
Seçkin ve sıradan herkes, yanında bir olmak
Gece gündüz yalnızlığı sanat edinmek
Bu cihanla ilgili endişesi olmamak
Bir yalnızlık köşesini seçmiş olmak
Rabbi'ne tevekkül etmeyi iş edinmek
Daima fakrının kadrini bilmek
Fakrının üstünde oturur olmak”*¹⁰⁶

Sinan Paşa dervişlik ile fakr arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklar:

¹⁰² Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 182-183.

¹⁰³ Serrâc, *el-Lüma, Darü'l-Kütübi'l-Hadisiyye*, 1960, Mısır, s. 74.

¹⁰⁴ Abdurrahman Sülemi, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, Mısır, 1969, s. 24.

¹⁰⁵ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 249.

¹⁰⁶ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 249.

*“Fakr, öyle bil ki, dervişin sevdiği dir
Fakr, öyle bil ki, dervişliğin erginliğidir”¹⁰⁷*

Sinan Paşa’ya göre, sûfnin asıl amacı dünyada mal mülk, ahirette ise cenneti kazanmak değildir. Sûfnin asıl amacı sadece Rabbi’nin rızasını kazanmak olmalıdır. Bunu gerçekten başarabilmiş bir mutasavvıf, baktığı her şeyi kendisine cennet eyler. Dünyevî hayatında elde ettiği onca mal, mülk, makam, şöhretin aslında hiçbirinin ona ait olmadığını, Allah’ın emaneti olduğunu her daim aklında kalbinde hisseder ve buna göre davranır.¹⁰⁸

2.3. Halvet

Halvet sözlükte “”tenha bir köşede yalnız kalmak, tenhaya çekilme, تنها yer, hamamda sıcak bölge, yalnız kalmak, ıssız yerde yalnız kalmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰⁹ Halvetin zıt anlamı ihtılattır.¹¹⁰ Tasavvufî bir terim olarak ise halvet, dervişin intisab ettiği tarikat şeyhinin isteği üzerine, belli bir müddet masiva ile olan tüm bağlantılarını kesip yalnız kalarak inzivaya çekildiği Allah’ı zikretme durumudur.¹¹¹ Halvet kelimesinin bir diğer anlamı ise, Farsçada “çihil (kırk)” anlamına gelen çile ve Arapçada kırk anlamında kullanılan “erbain”dir.¹¹² Bütün tarikatlarda bulunan halvet de belli bir süreden bahsedilmemektedir. Genelde bu süre üç gün, kırk gün veya bin bir gün olarak geçmektedir. Fakat genel kabul edilen süre ise kırk gündür. Mutasavvıflar bu süreyi Kur’an-ı Kerim’de geçen şu ayet etrafında temellendirmişlerdir:

*“Mûsâ ile otuz gece (için) sözleştik ve buna on gece daha ekledik;
böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu.”¹¹³*

Halvet ilk olarak Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından uygulanmıştır. Hz. Peygamber’e vahiy nazil olmadan önce Mekke’de hâkim olan cahiliye havasından uzaklaşmak için

¹⁰⁷ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru’nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 250.

¹⁰⁸ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru’nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 250.

¹⁰⁹ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.139; Asım Efendi, **Kamûs Tercümesi**, Matbaa-i Osmaniye, Cilt: III, İstanbul,1304, s. 805; Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, TTK Basımevi, Ankara 1988, I, 603; Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 192.

¹¹⁰ Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, s. 79.

¹¹¹ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 139.

¹¹² Osman Türer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, İstanbul, 2015, s. 115.

¹¹³ Araf, 7/142.

sıklıkla Hira Mağarası'na gidip orada inzivaya çekilirdi. Burada kendi benliğini sorgulamak, nefsinin kötülüklerden arındırıp, nereden geldiğini ve nereye doğru gittiğini sorgulamaktaydı.¹¹⁴

Halveti, belli bir tarikata özgü (Halvetiyye Tarikatı) uygulama şekli olarak görmek yanlış bir düşünce olur. Çünkü halvet tarih boyunca İmam Gazalî, Muhyiddin Arabî, Mevlâna Celâleddin Rûmî, Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli ve Hacı Bayram Veli gibi birçok mutasavvıf tarafından uygulanan bir tasavvufî ibadettir.¹¹⁵

Halvet şekli bakımından itikâf ile benzerlik göstermektedir. Fakat itikâf sadece Ramazan ayının son on gününde ve mescitlerde yapılmaktadır.¹¹⁶ Sinan Paşa, insanın dünya hayatında mutlu olması, huzur ve sükûnet içinde yaşaması için halvetin gerekli olduğunu savunmuştur. Böylece insan hem dünyasını hem de ahiretini kirlilikten temizlemiş olur. Sinan Paşa'ya göre halvetin insanda sağladığı faydalar şu şekildedir:

*“Kişi kendisini kendinde tutabilmek için yalnız kalmak gerek;
Kutsalları haramdan koruyabilmek için insanlardan uzaklaşıp bir
ıssız yere çekilmek gerek.
Yalnızlık insanın hafıza hazinesinin kötü hayallerle dolmasını
engeller;
İssizlik kişinin vehim gücünün asılsız yaldızlamalarla aldanmasına set
çeker.
Hiç olmazsa ıssızlıkta şu fayda olur ki aşırı istekler çölünde esen
aykırı yellerden biraz korunmuş olur,
Ve Hak'tan yüz döndürme kirlerinden yayılan kötü kokulardan bir
parça kurtulur.”¹¹⁷*

Sinan Paşa çalışmanın ilk kısımlarında ele alındığı üzere nakli ön planda tuttuğu gibi aklı da ön planda tutan bir Osmanlı âlimidir. Tasavvufa intisabı ile halvetin insanın kalbindeki mânevî temizlik için gerekli olduğunu ifade etmiştir. Sinan Paşa'ya göre

¹¹⁴ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 193.

¹¹⁵ Mustafa Aşkar, **Niyazi Mısri ve Tasavvuf Anlayışı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 184-185; Kadir Özköse, **Tarikatların Ortak Unsurları**, Tasavvuf El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 232.

¹¹⁶ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 139.

¹¹⁷ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 177.

fikir ile halvet arasında sıkı bir bağlantı vardır. Bu bağlantıyı ise şu şekilde ifade etmektedir:

*“Fikir bir kandile benzer, gönül mihrabında asılı,
Ya da bir ışık kaynağına benzer, akıl meclisini aydınlaticı.
Yağı onun yalnızlık olur,
Ve fitili onun ıssızlık olur.
Yalnızlık çok oldukça ışığı da çoğalır;
İssizlik pekiştikçe zevki bolarır.”¹¹⁸*

Gayesi gönlü mâsivâdan arındırmak olan halvetin yapılaş şeklini Ethem Cebecioğlu şu şekilde ifade ediyor:

“Halvet, genellikle dergâhtaki özel odalardan birinde yapılır. Şeyh, halvete koyacağı dervişi bu odaya götürür, içeri sokar, dua eder, dervişi orada bırakarak dışarı çıkar. Bu şekilde uygulama başlamış olur. Yemek ve su her gün muntazam götürülür ve bu, günden güne azaltılır. Bazı tarikatlar, bir hikmete binaen zeytinyağlı mercimek çorbası verirken, bazıları da çeşitli tuzlu yemek yedirir, su içirmezler. Yiyeceğin çeşidi konusunda farklı uygulamalar görülmekle birlikte, hepsinde, genellikle vejetaryen diyet hâkim unsur olarak dikkati çeker. Kırk gün süre ile bu durum devam eder. Mürid; abdest, tuvalet, cuma, bayram namazı gibi zarûfî çıkışların dışında bütün vaktini, bu dar ve karanlık hücrede az uyku, bol tefekkür, dua, ibadet ve zikir yaparak insanlarla teması kesmiş olarak geçirir. Hatta uykuyu engellemek için, oturdukları yerlerde boyun ve dizlerini bir kayışa bağlarlar veya mettekâ’ya (bir çeşit baston) başlarını yaslayarak bir yere dayanmaksızın, derin olmayan, yakaza türünden bir çeşit hafif tavşan uykusu ile yetinme cihetine giderler. Şeyh arada bir gelir, müridin başından geçen özel durumlara göre nefes eder ve ona yeni bazı zikirler verir. Bu süre içinde mürid, vücudundan tırnak ve kıl kesmez. Kırkıncı gün, şeyh odaya gelir, müridin bu sürede gördüğü rüyaları dinler, ardından şükür kurbanı kesilir ve bu şekilde halvetten çıkmış olur. Müridin yapacağı ilk iş, yıkanmak, tırnak ve kıl temizliği yapmak, elbise değiştirmek, kelle suyu ile pişmiş bir çorba içmektir. O akşam şükrané olarak, fakir fukaranın karnı doyurulur.”¹¹⁹

¹¹⁸ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ’rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 177-179.

¹¹⁹ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 193

Sinan Paşa'nın tasavvufa intisabı sonucunda herhangi bir halvet deneyimi olup olmadığı kaynaklarda geçmemektedir. Buradan Sinan Paşa'nın tasavvufa daha çok pratik değil de teorik boyutta yaklaştığı görülmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v) ve hulefa-i raşidin döneminden sonra ortaya çıkan tarikatlarda halvet uygulaması oldukça artmaya başlamıştır. Bunun nedeni ise insanların ortaya çıkan fitnelerden uzaklaşıp yalnız kalmak istemeleridir.¹²⁰ Sinan Paşa'nın bu durum hakkındaki görüşleri ise şu şekildedir:

*“Dili kötülükleri ve kötü halleri anmaktan korunmuş olur;
Onun bunun kusurlarına ve ayıplarına uzanmaktan kurtulmuş olur.
Çenesini tutmayan kişi elbette birbirine vurur ellerini.
Dil hazinesini korumayan acı çeker, hüznü olur her zaman.
Ne konuştuğunu bilmeyen kişi
Tehlikededir, hiçbir zaman olmaz canı güvenli.”¹²¹*

2.4. Havf ve Reca

Sinan Paşa'nın tasavvufi görüşleri olarak ele aldığımız bu kavramlardan havf'ın sözlük anlamı “korkmak, endişelenmek, sakınmak” gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufi bir terim olarak ise, “Allah korkusu” anlamına gelen havf, Kur'an-ı Kerim'de de “korkma”¹²², “güvensizlik”¹²³, “bilme”¹²⁴ gibi anlamlarda karşılık bulmaktadır. Allah korkusu “Havfullah ve Haşyetullah” gibi kelimelerle de aynı anlama gelmektedir.¹²⁵ Reca ise, “ümit etmek”, “ummak”, “Allah'tan ümit kesmemek” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁶ İnsanda reca duygusunun ortaya çıkmasına neden olan durum, Rabbinin lütfuna erişebilme isteğidir; tersi ise havf duygusuna neden olur. Kulun buradaki temel görevi ise her iki duygu arasında orta yolu bulup aşırıya kaçmamaktır.¹²⁷ Sinan Paşa'ya göre her iki duygu arasında bir seçim yapmadan, sadece birine yönelmeden kişi isteğine ulaşır. Sinan Paşa bunu eserinde şu şekilde dile getiriyor:

¹²⁰ Öztürk, **Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf**, s. 173.

¹²¹ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 179.

¹²² Âl-i İmrân, 3/175.

¹²³ Nisâ, 4/83.

¹²⁴ Nisâ, 4/128.

¹²⁵ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 213.

¹²⁶ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 396.

¹²⁷ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 396.

*“Murg-ı rûhun havf ile recâ iki cenâhı olur,
Ve mü’minin o ikisi arasında recâhı olur,
Âkil olmaz o kişi ki hemîn bir tarafa vere küllünü
Ve tamâm bir cânibe bıraka zıllını
(Ruh kuşunun korku ile umut iki kanadıdır; imanlı kişi o ikisi arasında
dileğine kavuşur.
Bütün varlığıyla yalnızca bir tarafa yönelen ve gölgesini tümüyle bir
tarafa salan akıllı sayılmaz.)”¹²⁸*

Sinan Paşa Tazarru’nâme’de de havf ve recanın kişinin Rabbine giden yolda birbirinden ayrılmaz iki duygu olduğunu şöyle ifade ediyor:

*“İman kuştur, korku ve umut kanatlar
Kanatsız kuş nasıl olur da uçar
Yahut Hak yoluna gidene iki ayak
Biri olmasa başarılmaz yol almak”¹²⁹*

“Bir şeyden korkan, ondan kaçır, Aziz ve Celil olan Allah’tan korkan ise O’na kaçır”¹³⁰ diye ifade eden Ebû’l Kasım Hakîm’e göre buradaki kaçıştan maksat mâsivâdan uzaklaşır Allah’a yaklaşma anlamındadır. “Biz ona şah damarından daha yakınız”¹³¹, “Nerede olursanız Allah sizinle beraberdir”¹³², “Nereye yönelirseniz Allah oradadır”¹³³ gibi ayetler insanın Rabbinden hiçbir şekilde kaçamayacağını göstermektedir.

Sinan Paşa akıllı insanın tarifini ederken eserinde şunları dile getirmektedir:

*“Akıllı belki ona denir ki ne umutsuz olur ve ne bunalıma düşüp
işlediklerini boş sayar;
Ne de emeline kavuşmuş olarak ve duyduğu güvene dayanarak bir şey
yapmaz olur;
Bakışı her zaman iki aradadır; gözlerini ikisine birden yöneltir;
Nefsi her dem umutla korku arasında gider gelir,*

¹²⁸ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ’rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 392-393.

¹²⁹ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru’nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 127.

¹³⁰ Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, s. 109.

¹³¹ Kaf, 50/16.

¹³² Hadîd, 57/4.

¹³³ Bakara, 2/115.

*Ve her vakit müjde ve ceza arasını gözler durur;*¹³⁴

Birbirinin tamamlayıcısı olan havf ve reca bir müminde aynı oranlarda bulunmalıdır. Ne biri fazla ne de biri eksik. Ancak böyle olunca kişi seyr ü sülûkünü doğru bir şekilde tamamlamış olur. Sinan Paşa der ki:

*“Öyleyse umutla korku birlikte olmalı
Böylece kişi din işinde yol bulmalı”*¹³⁵

2.5. İlim

Sözlükte “bilmek” anlamında kullanılan ilim, tasavvufî ıstılahta ise iki anlamda kullanılmaktadır:

- a) *Kesbî ilim*: Mutasavvıflara göre kişinin kendi çabası ile kazanarak elde ettiği ilimdir.
- b) *Vehbî ilim*: Yüce Allah’ın kulun kalbine ilham etmesiyle ortaya çıkan, bir diğer ismiyle “ma‘rifet” diye adlandırılan ilimdir.¹³⁶

İlmin kaynağı ayet, hadis, akıl, duyu organlarıdır. İlim sahibi kimselere ise âlim denir.¹³⁷ Sinan Paşa küçük yaşlardan itibaren ailesinden ötürü ilim ile içli dışlı olmuş ve bundan dolayı ilim Sinan Paşa’nın yaşamının temel yapı taşı olmuştur. Sinan Paşa’ya göre:

*“İlim temeldir, ibadet ise üstüne oturmuş yapı
Temeli olmazsa neye yarar özenle düzülmüş yapı”*¹³⁸

Buradan hareketle Sinan Paşa’ya göre ilim, ibadetin temel yapı taşıdır. Temeli sağlam olmayan bir bina nasıl ki zamanla harap olur yıkılır ise ilimsiz bir ibadette ne kadar özenle yapılırsa yapılsın zamanla anlamını yitirip yok olur. Sinan Paşa sadece kesbî ilmi değil, vehbî ilmi de kapsayacak bir bakış açısıyla ilme yaklaşmıştır. Sinan Paşa’ya göre bilgiyi elde etme bakımından kesbî ilim, vehbî ilmin kapılarını açan bir anahtar görevi görmektedir. Fakat bir derya olan vehbî ilimden kana kana içmek için de kesbî ilimde takılıp kalınmaması gerektiğini ifade etmiştir.

¹³⁴ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ‘rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 393.

¹³⁵ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru‘nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 127.

¹³⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 237.

¹³⁷ Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 221.

¹³⁸ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru‘nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 171.

Dünyevî anlamda yükselmek için kesbî ilmin, insanın yaratılış amacını gerçekleştirmesi açısından da vehbî ilmin gerekli olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

*“Hizmetler içinde ilimden yükseği olmaz
Kulluğun ise ma‘rifetten değerlisi olmaz
Adam dedikleri ya âlim olur, ya kulluktan bir dem ayrılmaz olur;
Eğer ikisi bir arada olursa, eşi benzeri bulunmaz olur.”¹³⁹*

Sinan Paşa hayatının tüm dönemlerinde akli her zaman ön planda tutmaya özen göstermiş bir âlimdir. Fakat sadece akıl doğrultusunda da hareket etmemiştir. Aklın yanında her daim nakli de ön planda tutup ilim ile harmanlamıştır. Kişinin faydalı ilimler ile uğraşması Sinan Paşa’ya göre ancak nakli ve akli doğru kullanma ile gerçekleşmektedir. Sinan Paşa’ya göre şeriat ve akıl arasında sıkı bir bağ vardır. Sinan Paşa bu durumu şöyle ifade ediyor:

*“Şeriatin doğrulayıcı gücü ve aracı akıl ve delildir,
Ama akli da güçlendiren yine şerattir;
Şeriate uygun olmakla hükümleri güvenilirlik kazanır,
Ve şeriat onu doğrulamakla ona olan inanılrlık pekişir.
Öyleyse kişi hem akla, hem de şeriate uymalı
Böylece de kökle dalı birleştirebilmeli
Akıllı kimseler ve sağlam bilgiye ulaşmış olanlar,
Kesin bilgi sahipleri ve bildiğinde şüphe bulunmayanlar şeriatin belli
ve açık konularında tevillere değer vermezler;
Şeriatin zahirinden bir adım dışarı çıkmazlar.”¹⁴⁰*

Sinan Paşa eserinde değindiği konulardan biri de bir âlimde bulunması gereken niteliklerdir. Sinan Paşa’ya göre en değerli âlim kesbî ve vehbî ilmi birlikte ele alan kişidir. Sinan Paşa’ya göre:

*“Ve âlim odur ki çabası deliller ve verilerle gerçeği ve derinde yatanı
bulmak,*

¹³⁹ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ‘rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 249.

¹⁴⁰ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ‘rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 139.

*Ve işi kitaptaki sözlerin kabukları ile uğraşmamak
Değerini bilip gereğini yerine getirmediikten sonra kişinin ilmi neye
yarar;
Savaşa ve dövüşe girmeyecekse adamın elinde kılıcın ne işi var? ”¹⁴¹*

Sinan Paşa'nın üzerinde durduğu bir diğer konu ise ömrü insana fayda sağlayan, iyiye yönlendiren ilim ile uğraşmaktır. Ömür denilen bu olgu sınırlı bir zamanı bünyesinde taşıdığı için, kişi kendisine faydası dokunan, Rabbi'nin rızasını kazandıracak işlerle uğraşmalıdır. Sinan Paşa'nın bu konu hakkındaki düşünceleri ise şunlardır:

*“Ama dünyada öyle ilimler olur ki kişiye ömrünü boşa harcamaktan
gayrı fayda sağlamaz;
Ve âlemdede nice bilim türleri vardır ki verdiği yorgunluktan gayrı
sahibine yararı dokunmaz.
Ömür nakdi değerlidir, gerekli sayılan her şey için harcamamak
gerek;
Dünyada bilgi çok olur, her bilgiye aldanıp bağlanmamak gerek.
Önemli olanları hangisiyse, onları görmek gerek;
Onu öğrenmekte çaba ve özen gösterip durmak gerek.
Onda da boş laf ve sözlerle uğraşmamak gerek;
Faydasız isimlere ve terimlere çalışmamak gerek.”¹⁴²*

2.6. Ma‘rifet

Ma‘rifet, kelime anlamı olarak “bilme, biliş, ustalık, tanıma” gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufî terim olarak ise “kalp, ilham, ruh ve keşf vasıtasıyla tecrübe ederek, yaparak, yaşayarak, görerek elde edilen bilgi” anlamına gelir. Ma‘rifet, Allah'ı bilmek ve tanımaktır. Ma‘rifet, “Allah'ı Allah ile tanımaktır.”¹⁴³ Kişinin rabbini bilmesi için önce kendini (nefsini) bilmesi gerekmektedir. İnsan nefsinden ne

¹⁴¹ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ‘rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 251.

¹⁴² Tulum, *Sinan Paşa-Maâ‘rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 135-137.

¹⁴³ Ruzbihan Baklî, *Meşrebu'l-ervah*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1973, s. 150.

denli uzaklaşırsa Allah'a o kadar yakınlaşır, ma'rifet kazanır.¹⁴⁴ Ma'rifetin kendi içinde dereceleri şu şekildedir:

- 1- Muhadara (ilme'l-yakîn): Kalbin huzur halinde olduğu ilk safhadır.
- 2- Mükâşefe (ayne'l-yakîn): Şüphenin söz konusu olmadığı ikinci safhadır.
- 3- Müşâhede: Benliğin yok olduğu Hakk'ın var olduğu, bütün perdelerin kalktığı son safhadır.¹⁴⁵

Sinan Paşa'ya göre ma'rifet mükâşefe ve müşâhede ile olmaktadır.¹⁴⁶ Bu tanıma bakıldığında tasavvuf öncesi dönemde Sinan Paşa'nın hayatında ma'rifetten söz edilemez. Çünkü Sinan Paşa, çalışmada "felsefî yönü" kısmında bahsedildiği üzere bu dönemde yoğun bir şüphe hali yaşamıştır. Sinan Paşa hayatının son dönemlerine kadar dünyevî ilimlerle uğraşmıştır fakat tasavvufa ilgi duyduğu dönem sonrasında nefsiyle savaşıp ma'rifet ehli olma yolunda mücadele vermiştir. Sinan Paşa, ma'rifetin özünün ve görünüşünün farklı olduğunu ifade ederek, her ikisinin de nasıl bir olarak gösterildiğini eleştirmektedir. Bunu şöyle dile getirir:

*"O öteden beri gelir, bu buradan varır;
Pes bu iki ma'rifet kaçan beraber olur.
(O öteden beri gelir, bu buradan varır;
Öyleyse bu iki ma'rifet nasıl bir olur?)"¹⁴⁷*

Sinan Paşa ma'rifetin özü ile görünüşü arasındaki farklılığı ise şöyle belirtir:

*"O illeti bulur, bu da ma'lûle çezginir;
Bu ma'lûlü görüp illeti sezindir.
O Allah'ı bilir, diler ki her şeyi onun ile bile;
Bu sa'y eyler ki mümkün ile vâcibi anlaya.
(O oluşun sebebini bulur, bu da olmuş çevresinde dolanır; bu olmuşu görüp oluş sebebini sezindir. O Allah'ı bilir, diler ki her şeyi onunla bilsin; bu çabalar, mümkün ile vacibi anlasın.)"¹⁴⁸*

¹⁴⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2016, s.223; Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, 2016, s. 316.

¹⁴⁵ Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, s. 99.

¹⁴⁶ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 140.

¹⁴⁷ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 138.

¹⁴⁸ Tulum, **Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 138-139.

Sinan Paşa, ma‘rifet’i ucu bucağı olmayan bir denize benzetmektedir. Bu denize dalan ârifin kalp gözünün her dalışında iki katı nur ile dolduğundan bahsetmektedir. Sinan Paşa’ya göre gerçek ma‘rifete kalp gözünü açarak ulaşılır. İnsan bu şekilde varlığın içindeki özü görebilir. Çünkü maneviyatı anlamada göz kördür. Kalp gözü ise mâsivadan el çekip, sürekli ibadet ederek, Rabbiyle baş başa kalarak açılır. Sinan Paşa ma‘rifet sahibi insanın bir cevher olduğunu *Maâ‘rifnâme’de* şu şekilde ifade ediyor:

*“O vakit anlar ki âlem dedikleri ne yer imiş;
O dem ma‘lum olur ki kendi arada ne cevher imiş.
(O zaman bilir, âlem dedikleri nasıl bir yermiş; o dem bilinir, kendi arada nasıl bir cevhermiş.)”*¹⁴⁹

Sinan Paşa eserinde bunları dile getirdikten sonra kendisini eleştirmiştir. Bunu ise şu şekilde ifade ediyor:

*“Hayf ki ellere nasihat ederiz, kendimize edemeyiz;
Bunca yıllardır kasd ederiz, bu kesret içinden çıkamayız.
“uş uş” diye dururuz;
Bilmeyiz ki âhır neye varırız.
(Yazık ki ellere nasihat ederiz, kendimize edemeyiz; bunca yıllardır kastederiz, bu yoğunluk içinden çıkamayız. “Dur hele, dur hele” der dururuz; bilmeyiz sonunda neye varırız.)”*¹⁵⁰

Sinan Paşa kişinin ma‘rifet ehli olmasının sadece niyet ve çalışma ile bağlantılı olmadığını belirtmektedir. Sinan Paşa hidayete ancak Allah’ın dilemesi ile ulaşılacağını söyler. Bunun için sadece Allah’a yalvarılmalı, istekler sadece ondan dilenmeli ve kereminden hiçbir zaman umut kesilmemelidir.¹⁵¹ İnsan, Allah yolunda nefsiyle savaşmadıkça ma‘rifet elde edemez. Sinan Paşa eserini yazarken ma‘rifet hakkında kendine yönelttiği bir eleştirisi şu şekildedir;

“Eğerçi O’nun yolunda mücâhedeler kılmadık, amma acısı içimizden çıkmamıştır.

¹⁴⁹ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ‘rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 140-141.

¹⁵⁰ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ‘rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 142-143.

¹⁵¹ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ‘rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 143-144.

Eğerçi rûzigârımızı ilm-i zâhirde harc ederdik;

Ammâ o yolda da o arzu ile yelerdik.

*(Gerçi O'nun yolunda nefisle savaştık, ama acısı içimizden çıkmamıştır. Gerçi zamanımızı dünyalık ilimlerle harcadık; ama o yolda da arzu ile koşardık.)*¹⁵²

İnsan, ma'rifet ilmine aklî neticeler sonucunda ulaşamaz. Akıl ile bu neticelere ulaşmak insanı ma'rifet ehli olmaktan uzaklaştırmaktadır. Sinan Paşa bu konu hakkında şunu ifade ediyor:

“Her zahiri gördükçe batın kokusunu umardık;

Akıl şemmi ile olabildikçe koklardık.

(Her gözle görüneni gördükçe öz kokusunu umardık;

*Akıl kokusuyla olabildikçe koklardık.)*¹⁵³

2.7. Nefs

Nefs kelime olarak “ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, kan, azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukubet, arzu, murat” gibi anlamlara gelmektedir. Nefs kelimesi Kur'an-ı Kerim'de sekiz farklı anlamda kullanılmıştır. Bunlar; kalp, insan ruhu, zatullah, insan bedeni, ruh, kötülüğü emreden kuvvet, zat, cinstir. Tasavvufî terim olarak ise nefis “Yüce Yaratıcı tarafından insana bahşedilen his, hareket, hayatı idare etmeyi sağlayan kuvvet, iyilik ve kötülüğü bünyesinde barındıran kutsi ruh” demektir.¹⁵⁴

Seyr u sülûk yoluna tâlip olan sûfî, bu yolda nefsi ve ruhu arasında ortaya çıkan çekişmenin sonunda, ruhu nefesine gâlip gelirse bu manevi savaşı kazanmış olur. Ruhun nefse galip gelebilmesi için de nefsin, şehvet, heva, lağv (boş ve lüzumsuz söz), kasvet, kin, gıybet, hırs, cimrilik, alaylı tavırlar, zorlama, ihanet, zulüm gibi sıfatlarına hükmeder hale gelmesi gerekir.¹⁵⁵

¹⁵² Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 144-145.

¹⁵³ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 144-145.

¹⁵⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 363.

¹⁵⁵ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf*, s. 151-161.

İlk dönem mutasavvıflar nefsi üçlü, dörtlü şekilde bölümlere ayırmışlardır.¹⁵⁶ Genel olarak mutasavvıflar nefsi ele alırken yedi bölüme ayırarak incelemişlerdir. Bunlar; nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziye, nefs-i merzıyye ve nefs-i kâmiledir. Bu mertebelerden beş tanesi Kur'an-ı Kerim'de açık bir dille ifade edilirken, diğer kalan iki mertebe ise mutasavvıflar tarafından sonradan eklenmiştir.¹⁵⁷ Sinan Paşa ise nefsin mertebelerinde dörtlü sınıflandırmayı kabul etmiştir. *Tazarru' name* adlı eserinde “Nefsi bilme üzerine” başlığı altında nefsin, nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmaine mertebeleri hakkında görüşlerini bildirmiştir. Sinan Paşa'ya göre:

1. Nefs-i Emmâre: Dünyevî arzulara istek duyan, kalbi olmayan şeylere meyleden, kötülüğe sürükleyen, “Ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis, daima kötülüğü emredicidir.”¹⁵⁸ ayetinde bahsedilmekte olan emredici nefstir.¹⁵⁹ Sinan Paşa'ya göre kişiyi ma'rifet ehli yolundan tamamen uzaklaştıran bu nefis, insanı Rabbinden uzaklaştıran bir hain olarak görülmüştür. Bu mertebedeki nefis, bünyesinde kötü olan her şeyi barındırmaktadır. Sinan Paşa Nefs-i Emmâre'nin niteliklerini şu şekilde ifade ediyor:

*“Beden güçlerini her yönde kullanır,
Sana nasıl dilerse öyle hükmeder
Kibir nekeslik, hırs, mal ve mevki arzusu
Nefret, düşmanlık, sövüp sayma, bozgunculuk ve dedikodu
Çok yemek, çok uyumak ve kin ve büyülenmek
Ve de din yolunun erlerini inkâr etmek
Ve aşırı güven, aşırı sevinç ve boş konuşmak
Daha bunlara benzer bir sürü iş işlemek”¹⁶⁰*

Sinan Paşa kötülüğü bünyesinde barındıran bu nefis mertebesinin aldatıcı olduğunu söylemektedir. Bu nefse uyan kişi yaratılış gayesinin dışına çıkıp Rabbinden uzaklaşmaktadır.

¹⁵⁶ Ramazan Muslu, Halvetiyye'de “Atvâr-ı Seb'a” Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlf'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı:18, Ankara, 2007, s. 44.

¹⁵⁷ Hüseyin Kurt, Mehmed Elif Efendi'ye göre Nefsin Mahiyeti ve Özellikleri, **Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi**, Yıl:11, Sayı:15, 2006, s. 108.

¹⁵⁸ Yûsuf, 12/53.

¹⁵⁹ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 364.

¹⁶⁰ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 253.

2. Nefs-i levvâme: Bu mertebedeki nefis yeterli olgunluğa eremediği için Allah'ın haram kıldığı şeyleri yapmaya devam eder. Fakat yaptıkları kötülüğün farkında olan, her defasında öz eleştiri yapan nefistir.¹⁶¹ “Kendini daima kınayan nefse yemin ederim.”¹⁶² ayetinde geçen kınayan nefistir. İnsanın işlediği bir günah sonrasında pişmanlık duyduğu, vicdan denilen olgunun baş gösterdiği nefis mertebesidir.¹⁶³ Sülûk yolu seyri ilallah olan nefis-i levvâme'nin yeri berzah âlemi, mahalli kalptir.¹⁶⁴ Sinan Paşa'nın nefsin bu mertebesine yaklaşımı da tıpkı tanımlarda verilen şekildedir. Sinan Paşa'ya göre:

*“Onda iyi işler de bulunur, bu yüzden
Onun ehli aşağı olmaz hepten
O da gerçi ona oldukça yakın
İkisinden de geç aklın varsa sakın”*¹⁶⁵

3. Nefs-i Mülhime: “Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki, nefisini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülüklerle gömende ziyan etmiştir.”¹⁶⁶ ayetinde geçen ilham ve keşfe nâil olan nefistir.¹⁶⁷ Bu mertebede sûfi nefse verilen ilham ile nefis isteklerinden arınıp, iyi ve kötü ayırımına vararak kendini kötü olandan menedip iyi olana yöneltir.¹⁶⁸ Nefs-i mülhime'nin seyri, billâh'tır. Âlemi ruhlar âlemi; mahalli ruhtur.¹⁶⁹ Sinan Paşa, eserinde nefis-i mülhime hakkında detaylı bir görüş bildirmemektedir. Fakat Sinan Paşa'ya göre nefsin ilk iki makamından kurtulmak gerektiğini ve bundan itibaren nefis-i mülhimenin devreye girişinin aslında üst mertebeye ulaşmada bir tuzak olduğunu ifade ediyor. Sinan Paşa bu durumu şu şekilde ifade ediyor:

“Böylece bu kez nefsin sana güzelce bir tuzak olur

¹⁶¹ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 364.

¹⁶² Kıyâmet, 75/2.

¹⁶³ Abdurrahman Dodurgalı, “Nefs ve Eğitimi,” **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 1998, s. 79.

¹⁶⁴ Hayrani Altıntaş, **Tasavvuf Tarihi**, Akçağ yayınları, Ankara, b.t.y., s. 62.

¹⁶⁵ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s.257.

¹⁶⁶ Şems, 91/7-10.

¹⁶⁷ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 364.

¹⁶⁸ Abdurrahman Dodurgalı, “Nefs ve Eğitimi,” **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, MÜİFVY, İstanbul, 1998., s. 79.

¹⁶⁹ Altıntaş, **Tasavvuf Tarihi**, s. 62.

Bil ki ona o dem 'mülhime' ad olur"¹⁷⁰

4. Nefs-i Mutmainne: "Ey itmi'nâna eren nefis"¹⁷¹ ayetinde geçen doyuma, huzura, rahata kavuşmuş anlamına gelen nefstir. Bünyesinde bütün iyilikleri barındıran bu mertebede, üzüntüler "ya eyyetühe'n- nefsi'l-mutmainneh (Ey huzur içinde olan nefis!)" sözü ile son bulmaktadır. ¹⁷² Sülûkü, seyri anillah olan nefs-i mutmainne'nin âlemi, Muhammedî hakikattir. Mahalli, sır; hâli, sâdıktır.¹⁷³ Sinan Paşa'ya göre bu mertebe, nefsin en son ve en güzel hâli olarak adlandırılmıştır. Sinan Paşa'nın nefs-i mutmainne ile ilgili görüşleri ise şu şekildedir:

*"Bir adım bundan da yukarısı
Mutmeindedir ve en güzeli
Mutmainne vasfını kazanır, Hakk'a yakın olur
Varlığın yaratıcısının sırlarını bilmeye güç bulur
İyi huylar ve olgunluk vasıflarına mahzen olur
Ulu Tanrı'nın nurlarının bereketiyle zenginlik bulur
Kendinden gider, toprak ve suyu terk eder
İşte o zaman Hak'tan hoş bir sesi dinler"*¹⁷⁴

Sinan Paşa'ya göre nefis, süreklilik arz etmeyen, her an değişebilme potansiyeline sahip uhrevi bir boyuttur. Sinan Paşa bu durumu eserinde şu şekilde dile getiriyor:

*"Gâh baş eğme, gâh baş kaldırma içindedir
Gâh hidayet, gâh taşkınlık etme içindedir
Gün olur putperestler elbisesi giyer
Gün olur Tanrılık davası peşinde gider
Gün olur aşktan dem vurur, âşık değil
Gün olur 'Seviyorum' der, sâdık değil
Kimi zaman bir sûfidir kulluk evinde
Gün gelir bir dönektir heves pazarında"*¹⁷⁵

¹⁷⁰ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 257.

¹⁷¹ Fecr, 89/27.

¹⁷² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 366.

¹⁷³ Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, s. 62.

¹⁷⁴ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 257.

¹⁷⁵ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 252-253.

2.8. Sabır

Mânevî duygular ile dünyevî duyguların karşılaşma noktasında ortaya çıkan sabır, dinî-tasavvufî bir terimdir. Sözlükte “tutma, hapsetme, alıkoyma, darda tutma, engelleme, sızlanmama, acındırmama, öç alma, kefil olma, toplama, ekleme” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁶ Tasavvufî terim olarak ise karşılaşılan kötü olaylar ve sıkıntılar karşısında gösterilen tutumdur. Diğer bir anlamı ise Allah’a sürekli ibadet ederek kendini isyan etmekten alıkoymadır.¹⁷⁷ Kur’an-ı Kerim’de yüz üç ayette geçen sabır kelimesi iki şekilde meydana gelmektedir:

1. İnsanın iradesiyle yaptığı eylemlerde
2. İnsanın iradesi dışında kalan sıkıntı anlarında¹⁷⁸

Sabırla ilgili tasavvufî bağlamda yapılan tanımlara bakacak olursak:

Ebu Said Arabî’ye göre, karşılaşılan bütün musibetleri iyi şekilde karşılamaktır. Sehl b. Abdullah Tusterî’ye göre, kulun içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulmak için Rabbinden çıkış yolu açması için dua edip beklemesidir. Cüneyd-i Bağdadi’ye göre, sıkıntı anı geçinceye kadar Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla belayı içine sindirmektir.¹⁷⁹ Ebu Talib el-Mekki’ye göre, nefsin isteklerine karşı çıkıp insanın içindeki kötü duygulardan arınması, edepli ve güzel ahlaklı olmaktır.¹⁸⁰ Sinan Paşa’ya göre insan her daim sabırlı olmalıdır. Başına gelecek her durumda Rabbine daima şükretmelidir. Sinan Paşa sabrın, insanların hepsinde var olan bir durum değil de sadece Allah’ın nasip ettiği kullarda meydana gelen bir durum olduğunu ifade etmektedir. Sinan Paşa bununla alakalı şunları dile getiriyor:

*“Sabır Yaratıcı’nın bir bağıdır
Tanrı onu az kişiye kısmet eder
Hak’tan belâ gördüklerinde has erenler
İstifini bozmaksızın ona ‘Merhaba’ der”¹⁸¹*

¹⁷⁶ Recep Önal, “Kur’an’da imani ve Ahlaki Bir Tavrı Olarak Sabır”, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII/2- 2008, s. 441.

¹⁷⁷ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 409.

¹⁷⁸ Hasan Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 170.

¹⁷⁹ Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, s. 80-81.

¹⁸⁰ Önal, **Kur’an’da imanî ve Ahlâkî Bir Tavrı Olarak Sabır**, s. 444.

¹⁸¹ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru’nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 247.

Sabır denince akılda çağrışım yapan şeyler olumsuz gibi gözükse de aslında sabır kişinin elde etmesi gereken en güzel hazinedir. Her güzel şeyi elde etmek zorlu bir yoldur. Fakat sabır gibi büyük bir hazineyi de elde etmek daha meşakkatli bir çaba gerektirir. Sinan Paşa bu durumu şöyle ifade ediyor:

*“Her kimin sabrı varsa hazine onun
Her kimin hazinesi varsa işkence onun
Bu cihânın âdeti böyledir
Hazinesi işkence ile birlikte”¹⁸²*

Sabır, nefisle başlanan o amansız savaşın ön şartıdır, hazırlığıdır. Bu savaşın en zorlu olanı ise bela ve yokluk karşısında gösterilen sabır değil de afiyette olduğunda hayatta her şeyin tam ve eksiksiz olduğu anda gösterilen sabırdır.¹⁸³ Sinan Paşa eserinde birçok peygamberin ve veli kulların geldiğini ve karşılıklarına çıkan musibetleri sabırla karşıladıklarını şöyle ifade ediyor:

*“Bunca veliler ve nebiler ki geldiler
Çok eziyet çektiler, ama sabrettiler
Eyyüb nebi'nin sabrı ise baştanbaşa
Ve ayrıntısıyla hadiste ve kelamda”¹⁸⁴*

2.9. Şeyh

Çoğulu “şüyûh” ve “meşâyih” olan şeyhin terim anlamı “yüzünde yaşlılık belirtileri olan insan, ihtiyar, aşiret ve kabile reisi” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸⁵ Dini terim olarak “kılavuzluk yapan, hak yolu gösteren, tarikat reisi, gafletten uyandıran, üstad, mürşid” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸⁶

“Tasavvuf ehline göre şeyh, bir tarikata intisap ederek seyr ü sülûkünü tamamlayan ve şeriat, tarikat, hakikat ilimlerinde yüksek

¹⁸² Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 248.

¹⁸³ Öztürk, **Kur'an-ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf**, s. 230.

¹⁸⁴ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 248.

¹⁸⁵ Asım Efendi, **Kâmus Tercemesi**, İstanbul, 1302, Cilt:1, s. 547; Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 116.

¹⁸⁶ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 116; Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 183.

dereceye ulaşan kimsedir. En yüksek mâ'rifet makamına erişen kimseye “şeyhü'l-ârifîn” denilir.”¹⁸⁷

Yaratılış itibariyle insanoğlunun fitratında onu tamamlayacak isyan, korku, ümit, itaat, cesaret, sevgi gibi bazı duygular vardır. Bu duyguların olgunlaştırılması ve belli bir alana yöneltilmesi için de eğitim gereklidir. Verilen eğitimle insandaki bu duygulardan bazıları olumlu yönde zuhur ederken bazıları tamamen ortadan kalkabilmektedir. Şeyhin buradaki rolü insanın bu eğitim evresinde karmaşık duygu çizgisinin dengeli bir şekilde gelişmesini sağlayıp, kişinin uygun olan duygularını ortaya çıkarmasına yardımcı olan rehberdir.¹⁸⁸ Şeyhin durumu tıpkı bir hekim gibidir. Şeyh de doktor gibi kendisine başvuran kimseyi, kişinin içinde bulunduğu manevi hastalığa göre tedavi etmektedir. *“Şeyh ve mürşidler, kendilerine başvuran mürîdleri, ‘meşreb’lerine göre ‘seyahat, sohbet ve halvet’ yollarından biriyle irşad ederler.”¹⁸⁹* Sinan Paşa’ya göre kişi tasavvuf yoluna girince evrenin mânâ anahtarını elinde bulundurur. Fakat bu yola ise bir rehbersiz girilmemesi gerektiğini şöyle ifade ediyor:

*“Yola girene mürşit gerek, bil bunu
Mürşit olmayınca kişi kaybeder yolunu
Kılavuz olmadan yola gidersen
Gâh düşersin balçığa gâh çukura sen”¹⁹⁰*

Bir şeyhe biat eden mürid seyr ü sülûkünü tamamlamadan şeyhin denetiminden ayrılamaz. Mürid şeyh olmadan nefsinin ve şeytanın hileleri ile seyr ü sülûkünü tamamlayamaz.

Şeyhinden ayrılan müride “mürîd-i mürted” denmektedir.¹⁹¹ Sinan Paşa’ya göre:

*“O yardım etmeyince bir şey olmaz
Kılavuzsuz hiçbir kimse yol bulmaz”¹⁹²*

¹⁸⁷ Abdürrezzâk el-Kâşânî, **Tasavvuf Sözlüğü** (trc. Ekrem Demirli), İz Yayıncılığı, İstanbul, 2015, s. 319.

¹⁸⁸ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 117.

¹⁸⁹ Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 185.

¹⁹⁰ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 119.

¹⁹¹ Reşat Öngören, **“Şeyh”, DİA**, İstanbul, 2010, Cilt:39, s. 50.

¹⁹² Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 124.

“Sinan Paşa aktif anlamda tasavvufla iştiğal eden ve belli bir dergâhta şeyhlik görevinde bulunmuş bir zat değildir. Ancak sıkıntılı geçen gençlik dönemi ve fen bilimlerini tahsilden sonra aradığı iç huzuru bulamayınca Zeyniyye tarikatının Vefâiyye kolu kurucusu Şeyh Muslihiddin İbnü'l-Vefâ'ya intisap etmiş olup sufi-âlim meşrep bir kişiliğe sahiptir.”¹⁹³ Sinan Paşa, İbnü'l-Vefâ'ya intisabından sonra akli geri planda tutup kalp gözünü devreye koymuştur. *Tazarru' name'de* bu durumu şöyle dile getiriyor:

*“Eğer din yoluna girmek istersen
Kesin bilgi görünmesini diler sen
Beri gel, arayıp da seç bir şeyhi
Gönülden teslim et gönlünü ve bedenini”*¹⁹⁴

Sinan Paşa'ya göre müridin gönlünü Rabbine bağlayan şeyler şunlardır:

*“İlki doğruluk, ikincisi çözülmeyen bir bağlılık
Sonuncusu elbette Hak'ta yok olmaklık”*¹⁹⁵

Sinan Paşa intisap ettiği İbnü'l-Vefâ'ya bağlılığını, vefasını her zaman göstermiştir. Abdulkadir Erdoğan bu konuda şunları aktarmıştır: “O zaman ulemâ Vefa'nın aleyhine bir harekete geçmişler ve Şeyhülislam Molla Gürânî'den onun te'dibini istemişlerdir. Güya Şeyh Vefa namaz kılariken halt-ı mezâhib (dört mezhebden bazılarının ahkâmını diğerlerine karıştırmak) ediyormuş. Kendisi hanefiyü'l-mezheb olduğu halde şafîiler gibi namazda besmeleyi cehren okurmuş. Vefa'yı ihzar ve isticvâb için Molla Gürânî ulemâyı cami'e toplamış ve bu meyanda Sinan Paşa'yı da davet etmiştir. İntizar edilmekte olan Paşa gelince toplantının sebebini sorması üzerine Molla Gürânî maksadı içtimai izah eylemiştir. Sinan Paşa “Şeyh Vefa buraya gelir de ben besmeleyi cehren okumayı ichtihad ettim, size ne? derse ne cevap vereceksiniz? demiş. Gürânî “O müctehid mi? deyince Sinan Paşa “Evet, o Kur'anın yedi mânâsına vâkıf ve bütün hadisi hâfiz ve kavâidi üsûle uygun olarak ichtihad şartlarını hâizdir.” demiştir. Bunun üzerine Molla Gürânî “Siz böylece şehadet eder misiniz?” deyince Sinan Paşa yine “evet” cevabını tekrar eylemiştir. Zaten Sinan Paşa'nın kanaatine mütemayil olan Molla Gürânî yüzünü mu'teriz ulemaya

¹⁹³ Ömer Yılmaz, “Süfi-Âlim, Edip-Devlet Adamı Sinan Paşa'da Tasavvuf ve Ahlâk”, s. 288.

¹⁹⁴ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 120.

¹⁹⁵ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 120.

çevirerek: “Bir kimsenin Sinan Paşa gibi kuvvetli bir şâhidi bulunursa ona taarruz etmek lâıyk değildir, haydin şuradan dağılınız efendiler” demiştir.”¹⁹⁶

Sinan Paşa şeyhlik makamında bulunan bazı kişilerin bu makamı layıkıyla temsil etmediğini, dışarıdan bakıldığında bir şeyh gibi göründüklerini bu makamı kullanarak bir münafık gibi davrandıklarını söylemektedir. Bu tarz insanların kişiyi Rabbinden uzaklaştırdığını *Tazarru‘name’de* şöyle dile getiriyor:

*“Bir düşkündür; sesi yüksek, kendisi alçak
Bir düşkündür, din yolunda işi kendine tapınmak
Pek sakın, ona yakın olma, uzağa var
Fitne ateşidir o, yakınında olanı yakar.”*¹⁹⁷

Sinan Paşa insanın hak yola girip tasavvuf ehli olmasının sadece Allah’ın istemesiyle olabileceğini ancak bunun neticesinde bir yol göstericinin imdadına yetişebileceğini şu şekilde ifade ediyor:

*“Her kime ki O’ndan yardım erişir
Bir taraftan yol gösterici pir yetişir”*¹⁹⁸

2.10. Tevbe

İnsanoğlu var olduğu her an boyunca sürekli bir değişim içindedir. Bu değişim insanı olumlu ve olumsuz yönde etkilemektedir. Yaşadığımız her an bir önceki ana göre her zaman değişiklik gösterdiği için geçmişe mahkûm olmamak adına kişinin yapacağı en güzel adım tevbe etmektir. Tevbe kelime olarak, “rücû”¹⁹⁹, “dönme, pişmanlık”²⁰⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufi bir terim olarak ise, “mü’minin, kötü huylardan İslam’ın rûhuna zıt davranışlardan sıyrılmasına, samîmiyetle güzel huylara rücû”²⁰¹ anlamında kullanılmaktadır. Sadece Allah’ın rızasını kazanmak için yapılan tevbeye “evbe” denir.²⁰² İnsanoğlunun bu fânî dünyaya gönderiliş nedeni Rabbine kulluk etmektir. Bu gaye neticesinde kişi gönderildiği bu imtihan dünyasında sürekli

¹⁹⁶ Abdulkadir Erdoğan, *Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1941, s. 13-14.

¹⁹⁷ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru‘nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 122.

¹⁹⁸ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru‘nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 124.

¹⁹⁹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 156.

²⁰⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 493.

²⁰¹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 156.

²⁰² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 493.

Rabbi tarafından imtihana tabi tutulmaktadır. Ne yazık ki herkes bu imtihanı nefesine uyması sonucunda başarılı olarak geçememektedir. Âlemlerin yaratıcısı yüce Rabbimiz hiçbir zaman kulunu cezalandırmak istememektedir. Allah (c.c.) kulunu çok affeden, esirgeyen ve bağışlayandır. Kur'an-ı Kerim'de mü'minlerin sürekli tevbe etmesi ifade edilmiştir. Bunlardan birkaçına bakacak olursak:

*“Ey iman edenler! Allah'a yüreğinizin bütün özlüğü ile ihlâs ile dönün.”*²⁰³

*“Onlar bilmezler mi ki Allah kullarının tevbesini kabûl eder ve sadakaları (bizzat) alır. Çünkü Allah tevbeleri çok çok kabûl buyuran ve Rahîm olandır.”*²⁰⁴

*“Allah, sizin tevbenizi kabûl etmek ister; nefsânî arzularına uyanlar ise, büsbütün yoldan çıkmanızı isterler.”*²⁰⁵

Âlimlere göre tevbenin kabul edilmesi için üç şart vardır. Bunlar:

1. Kişi yaptığı günahlardan dolayı pişman olmalı
2. Bir daha aynı günahlara dönmemeye gayret göstermeli
3. Mevcut yapılan günahlar derhal terk edilmeli²⁰⁶

İnsanın maddi anlamda oluşan kirliliği su ile temizlenmektedir. Fakat su mânevî kirliliğin temizlenmesinde etkili olan bir şey değildir. Gönlümüzü dünyevî şeylerin sebep olduğu kirlilikten temizlemeye vesile olan şey tevbedir.²⁰⁷ Sinan Paşa gönül kirliliğinden şu şekilde bahseder:

*“Ey dışı ma'mur, içi virân gönül
Nefse kul ve âleme sultân gönül
Cahillik karanlığı ile dolmuş için
Hayret denizine batmış önün ardın”*²⁰⁸

²⁰³ Tahrir 66/8.

²⁰⁴ Tevbe 113/104.

²⁰⁵ Nisa 4/27.

²⁰⁶ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 157.

²⁰⁷ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf*, s. 179.

²⁰⁸ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 161.

Sinan Paşa tevbe konusuna çok önem vermiş ve eserlerinde bu konuya çokça değinmiştir. Allah'tan hiçbir zaman ümit kesilmemesini, Allah'ın çok bağışlayan olduğunu sûfice bir dille sürekli ifade etmiştir. Sinan Paşa'ya göre:

“Günahkâr olan ümitsiz olmamalıdır. Benim günahım çok, ben artık iflah olmam dememelidir. Âdem zellesini hatırladı, cennetten kovuldu ama tövbesi sayesinde a'lay-ı illiyyûna çıktı. Kalpte ne kadar günah olursa olsun tövbe onu temizler. Nice tövbe eden fâsıkların günah işlemeyenlerden hâli daha iyi olur. Bir kişinin can u gönülden günahını itiraf etmesi, samimi bir kalple bir daha günaha dönmeyeceğine inanması ve bu günahı hatırladıkça Allah'tan utanması gerekir. Bundan pişmanlık duyarsa şimdi o taze bir Müslüman'dır.”²⁰⁹

Sinan Paşa tevbe etmeyi tıpkı bir binayı inşa etmeye benzetmiştir. Bir bina yapılırken temeli ne kadar sağlam olursa aradan geçen zaman neticesinde o binanın yıkılma oranı o kadar azalır. Sinan Paşa'ya göre tevbe de tıpkı bunun gibidir. Tasavvuf yoluna intisap etmiş olan zâhid, tevbesinde ne kadar samimi ve ısrarlı olursa onun bu yoldan sapma durumu o kadar azdır. Sinan paşa bunu ise şu şekilde ifade ediyor:

*“Din mülkünde evin bakımlı olsun
Gel, içten edilen tövbe temelli olsun
Merteben sarsılmaz mı olsun istersin
Temelini sağlam yap öyleyse yapının
Bir ev ki sağlam yapılmıştır
Yıllar geçse de haraplığı az olur”²¹⁰*

Sinan Paşa tevbenin bazı adapları olduğunu kişi ancak bunları yerine getirdiğinde sahîh tevbe etmiş olduğunu ise şu şekilde ifade ediyor:

*“Gönül Tanrı'ya yakarıp yalvarmalı
Kalbi biçim ve renk pazarı kalp etmemeli
Gözyaşlı olmalı, iç ateş gibi yanmalı*

²⁰⁹ Emine Gürsoy Naskali (haz.), **Sinan Paşa-Tezkiretü'l-evliyâ**, KB Yayınları, Ankara, 1987, s. 255-256.

²¹⁰ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 162.

*Can ve gönül o ateşle barışık olmalı
Hakk'ın kulu olmalı, başkasını bırakmalı
Nefsini terk ederek Hakk'a uymalı”²¹¹*

Sinan Paşa'ya göre kulun tevbe etme zamanı da hayli önemlidir. Son nefeste edilen tevbenin Allah katında makbul olmadığını dile getirmiştir. Dünya sadece doğruluk, iyilik üzerine yaratılmış olsaydı o zaman insanın yaratılışının bir mânâsı olmazdı. İnsan yaşamı boyunca hataya düşüp günahkâr olabilir. Kulun bu noktadan sonraki tutumu önemlidir. Karamsarlığa düşüp ahiretini tamamen kaybetme yolunu seçmemeli, Rabbinden hiçbir zaman ümidini kesmemelidir. Bu konuda Sinan Paşa şunları dile getiriyor:

*“Ben bana ne ettim diye üzülmemeli
Hâlim ne olacak diye gayret göstermeli”²¹²*

2.11. Zühd

Zühd sözlükte, “terk etmek, kötü kabul edilen şeylerden yüz çevirmek, dünyâyâ buğzetmek, mâsivâyı terk”²¹³ gibi anlamlara gelir. Tasavvufi terim olarak ise “dünyâdan yüz çevirmek, nefsi mâsivâyâ olan meyil ve sevgiden alıkoyma”²¹⁴ gibi anlamlara gelmektedir. Çalışmada Sinan Paşa'nın zühd hakkındaki görüşlerini ele almadan önce zühd hakkında yapılan tanımları ele almakta fayda vardır.

Ebû Süleyman ed-Dârânî'ye göre zühd, mâsivâyı terk edip sadece Allah'ı düşünmektir.²¹⁵ Süfyân Sevrî'ye göre zühd, kişinin sadece aba giyerek ya da kuru ekmek yiyerek elde ettiği bir durum değildir. Hakkı gerçek mânâda bilip kanaat etmesiyle elde edilir. Ebu Osman'a göre, Allah dışındaki her şeyi terk edip bir başkasında görünce de aldırış etmemektir. Ebu Ali Dekkak'a göre zühd, elinde bir dergâh ya da mescid yapacak kadar bir dünya malı bırakıp geri kalan hepsini terk etmektir. İbn Hafif'e göre zühd, elindeki dünyalıktan vazgeçtiğin an üzüntü duymayıp rahatlamaktır.²¹⁶ Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre zühd, terk ettiğin elinde

²¹¹ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s.162.

²¹² Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s.162.

²¹³ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 173.

²¹⁴ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 173.

²¹⁵ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 175.

²¹⁶ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 77-78.

bulunmayan dünyevi hiçbir şeyin gönlünde de yer etmemesidir.²¹⁷ Seriyu's-Sakati'ye göre zühd Allah'ın, dünyanın manevi kirliliğine bulaşmaması için sūfînin gönlünü dünyalık olan her şeyden arındırmasıdır.²¹⁸ Sinan Paşa'ya göre ise zühd, zâhidin kendi benliğini seçip bulduğu yüce bir makamdır.²¹⁹

Zühd denilince akla yoksulluk gelmemelidir. Zenginlik gibi yoksulluk da kişiyi bu mübarek yoldan ayırabilir. Zühd kişinin “sahip olma” düşüncesini terk etmek değil dünyevî olanı isteme hırsını terk etmektir. Burada önemli olan kişinin elinde dünyevî olanın olmaması değil de dünyevî olan şeylerin kişiyi elinde bulundurmamasıdır.²²⁰

Sinan Paşa'nın bu konu hakkındaki düşüncesi şu şekildedir:

*“Ey gönül düşmez sana zevk u sefa
Hakk'ı bil, Hakk'ı iste daima
Zahid odur ki arslanca er olur
Gönlünü iki âlemden soğutur”²²¹*

Sinan Paşa dünyevî olana gönül bağlanmamasını bir diğer eseri olan *Maârif-nâme*'de şöyle ifade ediyor:

*“Her kim ki dünyanın tatlılığına rağbet eder,
Elbette acılığından acı çeker;
Her kim ki orada yiyip içip eğlenmekten çok zevk alır,
Elbette sonunda çektiği sıkıntı ve acı da çok olur.
Her tatlısına baktığında, gerçekte acıdır;
Her durusunu gördüğünde, dikkat edince bulanıktır.”²²²*

Mutasavvıflara göre kişi hürriyetine tam olarak mâsivâdan (Allah dışındaki her şey) el çekerek kavuşur. Mâsivâdan ayrıldıkça insan bir şeyi sahiplenme duygusundan arınıp Rabbinden ayrıldığı o ilk saf haline gittikçe yakınlaşmaktadır. Bu noktada

²¹⁷ Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed, **et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf**, tah. Mahmud Emin en Nevevî, el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâs, Kahire 1992, s. 110; Kuşeyrî, **er-Risâle**, s. 116.

²¹⁸ Kuşeyrî, **er-Risâle**, s. 115; Gazzali, Muhammed Ebu Hamid, **İhyau Ulumi'd-Din**, Daru'l-Cil, Beyrut 1992, c.V, s. 95.

²¹⁹ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 155.

²²⁰ Öztürk, **Kur'an-ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf**, s. 283.

²²¹ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 155.

²²² Tulum, **Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı**, s. 393.

gerçek zühd insanın bu makamda sürekli kalıp her daim Rabbine kulluk etme düşüncesi içinde olmaktır. Sinan Paşa'nın bu konu hakkındaki görüşü şu şekildedir:

*“Seçimi terk etme makam olduğunda
Kişi sürekli Zâhid olur zühde de”²²³*

²²³ Tulum, Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı), s. 155.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASAVVUF TARİHİNDEKİ KONUMU

3.1. İntisap Ettiği Tarikata Genel Bakış

Sinan Paşa'nın intisap etmiş olduğu Zeyniyye tarikatı, 15. Yüzyılın ilk yarısında Sühreverdiyye tarikatının bir kolu olarak, Zeynüddin el-Hâfî tarafından Herat'ta kurulmuştur. Tarikat daha sonra Horasan, Hindistan, Hicaz, Suriye, Mısır Anadolu ve Rumeli'de yayılmıştır.²²⁴ Tarikatın silsilesi ise şu şekildedir:

1. Şehâbeddin es-Sühreverdi
2. Necîbüddin Ali b. Büzgaş
3. Nûreddin Abdüssamed Natanzî
4. Necmeddin Mahmûd el-İsfahânî
5. Hüsâmeddin Hasan Şemşîrî
6. Cemâleddin Yûsuf b. Abdullah b. Ömer el-Acemî el-Gûrânî
7. Nûreddin Abdurrahman el-Şibrîsî el-Mısırî
8. Zeynüddin el-Hâfî.²²⁵

Tarikatın Horasan'a yayılışı Zeynüddin el-Hâfî ile başlamakta sonrasında tarikat, Sadreddin Revvâsî, Dervîş, Muhammed Tebâdegânî, Ahmed Semerkandî ve Mahmud Hisârî önderliğinde tüm Horasan'da nüfuz bulmaktadır.

Sirâcüddin el-Mültânî Zeyniyye tarikatının Hindistan'ın Gucerât bölgesinde, yayılmasında etkili olan halifedir. Yine Abdülmelik el-Gaznevî ve Şeyh Vecîhüddin Hindistan'da uzun süre faaliyet gösteren halifeleridir.

Hicaz bölgesinde de nüfuz bulan Zeyniyye tarikatı Zeynüddin el-Hâfî'nin halifelerinden Ebü'l-Fütûh Nûreddin Ahmed ve Abdülmü'tî el-Mağribî önderliğinde yayılmıştır.²²⁶

²²⁴ Reşat Öngören, **Zeyniyye**, DİA, Cilt:44, 2013, İstanbul, s. 367.; Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 11.

²²⁵ Öngören, **Zeyniyye**, DİA, s. 367.

²²⁶ Öngören, **Zeyniyye**, DİA, s. 368.

Abdümü'tî el-Mağribî “şeyhu'l harem” ünvanıyla Mekke'de faaliyetlerini sürdürürken, Ebü'l-Fütûh Nûreddin Ahmed ise faaliyetlerini Medine'de sürdürmüştür.

Zeyniyye tarikatının Mısır'da faaliyet göstermesine önderlik eden halifesi ise Seyyid Safiyyüddin el-Îcî'dir. Muhammed el-Îcî de tarikatın Şam'da yayılmasına vasıta olmuştur.

Zeyniyye tarikatının Osmanlı topraklarına gelişi II. Murat zamanında, Merzifonlu Abdürrahîm-i Rûmî, Kudüslü Abdullatîf el-Kudsî, Ayasuluklu Şeyh Mehmed gibi halifeleri vasıtasıyla olmuştur. Tarikat Anadolu'da daha çok Kudüslü Abdullatîf el-Kudsî'nin faaliyetleriyle yayılmıştır.²²⁷

VEFÂİYYE KOLU

Zeyniyye tarikatında Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın vefatıyla birlikte, tarikat silsilesi “Vefâiyye” olarak devam ederek, ikinci halife Ali Dede olmuştur. Hakkında kaynaklarda yeterince bilgi geçmeyen Şeyh Ali Dede'nin, Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın yanındaki kabrinden (h. 917/ m. 1511)'de vefat ettiği anlaşılmaktadır.²²⁸ Zeyniyye tarikatının Vefâiyye kolu, kuruluş ve yükseliş dönemlerini Şeyh İbnü'l-Vefâ ile yaşamıştır.²²⁹

Dergâhın üçüncü halifesi kayıtlara göre Şeyh Abdullatîf Efendidir. Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın halifelerinden olan Şeyh Abdullatîf Efendi, kapıldığı cezbeleri ile meşhurdur. O da tıpkı Şeyh Ali Dede gibi vefat ettiğinde, Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın kabrinin bulunduğu yerin yakınına defnedilmiştir.²³⁰

Dergâhın silsilesinde Şeyh Abdullatîf Efendiden sonra kimin geçtiği hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Buradan anlaşılacağı üzere dergâh, Şeyh İbnü'l-Vefâ'dan sonra elde ettiği nüfuzu ve şöhreti kaybetmiştir.²³¹

²²⁷ Öngören, **Zeyniyye**, DİA, s. 368.

²²⁸ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 154.

²²⁹ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 155.

²³⁰ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 155.

²³¹ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 156.

1) İntisap Ettiği Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın Hayatına Genel Bakış

Anadolu'da bu şekilde yayılan ve nüfuz bulan Zeyniyye tarikatının Vefâiyye kolunun kurucusu Muslihuddin Mustafa'dır. Fakat kaynaklarda şöhret bulduğu ismi "Ebu'l Vefâ", "Şeyh İbnü'l-Vefâ" ve "Vefâzade" olarak geçmektedir. Sinan Paşa, şiirlerinde daha çok "vefâ" mahlasını kullanmaktadır.²³² Sinan Paşa ise eserinde şeyhinin "Ebu'l Vefâ" mahlasını kullanmaktadır.²³³ Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın tasavvufi merhalede mahlası "Muslihuddin" olarak kabul edilmiştir.²³⁴ Sinan Paşa'nın şeyhi de tıpkı kendisi gibi Arapça, Türkçe, Farsça eserler veren, ilim alanında birçok dalda yetkinleşen biriydi. Fakat kaynaklarda Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın kimler tarafından eğitim aldığı hususunda herhangi bir bilgi mevcut değildir.²³⁵

Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın babası Seyyid Muhammed, annesi ise Benî Nercis adlı Kürt kabilesindedir. Şeyh İbnü'l-Vefâ, Irak'ın Kusan bölgesinde (h. 417/ m. 1026)'da doğmuştur. Doğum yeri ve babasının ismi konusunda ihtilaflar olan Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın, memleketi Reşat Öngören'e göre Konya'dır. Öngören bu durumu şöyle ifade ediyor:

*"Şeyh Vefa'nın irşad için icâzet aldıktan sonra ilk olarak o tarihte Karamanoğulları'nın idâresinde bulunan memleketi Konya'da faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır."*²³⁶ Babasının ismi ise bazı kaynaklarda "Hacı Yahya" bazı kaynaklarda ise "Ahmed Sadri" olarak geçmektedir.²³⁷ Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın yolunun tasavvuf ile kesişmesi Ebû Muhammed Abdullah b. Talha eş-Şenbekî'ye intisap etmesiyle olmuştur.²³⁸ Fakat farklı kaynaklarda ise *"Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın tasavvuf yoluna girmesi Edirne'de 'Debbağlar İmamı' diye meşhur olan ve yukarıda bahsi geçen Muslihuddun Halîfe'ye intisap etmek suretiyle gerçekleşmiştir. Bu zâtın hizmetinde ne kadar kaldığı bilinmeyen Şeyh Vefa'nın daha sonra bizzat şeyhin izni ve işâretiyle Abdüllatîf Kudsi'ye intisap ettiği kaydedilmektedir."*²³⁹ Şeyh İbnü'l-Vefâ ilk faaliyetlerini Konya'da gerçekleştirdikten sonra İstanbul'un fethedilmesinin

²³² Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 130.

²³³ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 448.

²³⁴ Abdulkadir Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde Bir Türk Mütefekkeri- Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri**, Ahmed İhsan Basımevi, 1941, İstanbul, s. 7.

²³⁵ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 132.

²³⁶ Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 137.

²³⁷ Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde Bir Türk Mütefekkeri- Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri**, s. 10.

²³⁸ Haşim Şahin, **Vefâiyye**, DİA, Cilt:42, 2012, İstanbul, s. 600.

²³⁹ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 136.

ardından Fatih Sultan Mehmet'in davetiyle İstanbul'a gitmiştir. Fakat Şeyh İbnü'l-Vefâ İstanbul'a gitmeden önce, deniz yoluyla Hicaz'a giderken, korsanlar tarafından yanındakilerle beraber kaçırılarak Rodos adasında hapsedilmiştir. Bu sırada yanında kız kardeşi olduğu da söylenmektedir. Bunun üzerine Karamanoğlu İbrahim Bey durumu haber alır almaz hemen istenilen fidyeyi ödeyerek, Şeyh İbnü'l-Vefâ ve beraberindekilerin serbest bırakılmasına vesile olmuştur.²⁴⁰ İstanbul'a geldiğinde de yine aynı saygı ile karşılaşan Şeyh İbnü'l-Vefâ, Fatih Sultan Mehmet tarafından da her zaman saygı görmüş ve hatta Fatih, Şeyh İbnü'l-Vefâ adına cami ve hamam yaptırmıştır. Bu mimari yapıların olduğu semte daha sonra "Vefâ" adı verilmiştir.²⁴¹ Kaynaklarda Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın, Fatih Sultan Mehmet ve oğlu II. Bayezid tarafından her zaman saygı görmesine rağmen, her ikisinin de görüşme isteğini hiçbir zaman kabul etmediği söylenmiştir. Fakat sonrasında bu görüşlerin tartışmaya açık olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda en tutarlı görüş Taşköprizade tarafından ileri sürülmüştür. Buna göre:

*"Halveti sohbeta tercih eder, ancak belli vakitlerde dışarı çıkardı. İdareciler onunla görüşmek için gelirler, ancak o belirlediği vakitten önce yanlarına çıkmazdı... Fatih Sultan Mehmed onunla buluşmak istedi, kabul etmedi. Aynı şekilde Sultan II. Bayezid de görüşme talebinde bulundu onu da kabul etmedi."*²⁴² Bu bilgiler ışığında aslında Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın, Osmanlı Devleti'ne bir ihtişam yaşatan padişahla görüşmeme isteği değil de inzivaya çekildiği vakitlerde hiç kimse ile görüşmemesinden kaynaklıdır. Halvet halini bu şekilde yaşaması ise intisab ettiği tarikatın özelliğinden kaynaklanmaktadır. Tarikatın kurucusu olan Zeynüddin Hafî halvet adabını şu şekilde ifade ediyor: *"Halvette bulunan kimse kapısını kimseye açmamalı, ziyaret ve teberrük kastı için gelenlere izin vermemelidir. Nitekim Resûlullah (sav) Hira mağarasında vahiyden önce kimseyle muhasebe etmemiştir."*²⁴³

²⁴⁰ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 137.; Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde Bir Türk Mütefekkeri- Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri**, s. 11.

²⁴¹ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 138.

²⁴² Taşköprizâde, **eş-Şekâik**, (nşr. Ahmet Suphi Furat), 1985, İstanbul, s. 238.

²⁴³ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 141.

Şeyh İbnü'l-Vefâ mizaç olarak sert görünümlü olmakla beraber, aslında kalbi çok yumuşak, insanlara karşı oldukça merhametli, bulunduğu sohbet meclislerinde sohbetiyle kendisini sevdiren bir zâttır. Sinan Paşa'da dâhil olmak üzere dönemin birçok âlimi, devlet adamı ve sanatkâr Şeyh İbnü'l-Vefâ'ya intisap etmiştir.²⁴⁴ Sinan Paşa, şeyhine olan sevgisini *Tazarru'nâme'nin* son bölümünde şu şekilde ifade ediyor:

“Özellikle içlerinden şu arı sili insan –ki zamanımıza kutup olmuş, felek kulpu elinde-, şu ışıl ışıl ışılan can –ki iki âlemi temaşa eder, gök topu önünde-; şu şanlı şerefli varlık –ki cihan bağına güzellik katmış-, şu kıymetli yaratık –ki yaratıklar âlemini bezek bezek etmiş-; şu pak ruh –ki beden ilişkisini azaltmış-, şu saf kalp –ki nefis sıfatlarını silip artmış-; şu beşer –ki beşeriyetten kurtulmuş-,

...

Şu Cüneyt zamanlı –ki zahidler arasında eşsiz bir er olmuş-; şu Rabb'e ait sırları bilici –ki ilmi yalnızca Hak ilmi olmuş-, şu nurlu yolcu –ki mutlak varlık aynası olmuş-; şu gönülden bağlı gönül veren –ki gönül verdiği için rızası olmuş-, şu sevdiğiyle bütünleşmiş seven –ki sevgi yolunda varlığını tükenmiş-; şu bilgisini yaşayan bilgin –ki şeriat tahtına sultan olmuş-, şu yol gösterici şeyh –ki tarikat yolcularına han olmuş-; şu yüreği arı duru sûfi –ki safa denizinde boğulmuş-, şu abid Zâhid –ki ibadet nuru içinde kaybolmuş-; söz ettiğim o kişi faziletli tarikat önderi ve ergin yol rehberi; ilahi ma'rifetlere eşme, sabah vakti sırrını bilen bir özge; gerçekler gizlenen bir hazine, içinde incelikler toplanan bir daire; ruhlar dünyası bilgilerinin ocağı, gizli sırların kaynağı; maddi heykellerden kurtulmuş, manevi tapınaklara ulaşmış; kutsal ışıkların doğduğu yön, insana has olgunlukların bulunduğu mekan; gerçeğe ulaşmak için yol arayanlara övünç vesilesi, doğruyu bulmak için ince ince araştıranların gözü; ârifler beyi, âşıklar delili; sünneti yaşatan, sonradan katılanı sürüp atan; Hak yolunun davetçisi, halk için Allah'ın delili; dinle ilgili güç meseleleri açıklayıcı, kesin bilgi ile

²⁴⁴ Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, s. 143.

ilgili zor düğümleri çözücü; şeriat ve tarikat sancaklarını taşıyan önder, hakikat sırlarının inceliklerini kavrayan er; Tanrı dostlarının göz bebeği, arı duru yol erlerinin yüzünün parlaklığı; irfan kadehini içmiş, bağışlanma elbisesini giymiş; ma'rifet vadilerine ulaşmış

....

O mücâhede meydanında dövüşçü, o müşâhede eyvanında hazır bekleyen öncü; o hidâyet ışığında iş gören, o inâyet otağında oturan eren; o tefrid çölünde yürüyen, o tevhid denizinde yüzen; din ve diyanet tacının incisi, ilim ve emanet güzelinin süsü; İlâhî nurların doğuş yönü, sınırsız sırların saklandığı gömü; gönül erlerinin arkadaşı, bilinmezler sarayının sırdaşı; din göğünün ayı, şeriat ilinin beyi; ruh aleminin ışığı, gönül baharının çiçeği; şeriat bağının bağcısı, hakikat şehrinin kapıcısı; can isteyeninin canı, cinler ilinin hanı; ilahlık sırlarını elde etmiş özge ergin, tanrılık bilgilerine ulaşmış bilgin; sermayesi zevk ve safa, vefa çocuğu Hazret-i Şeyh Ebülvefa.”²⁴⁵

Sinan Paşa'nın intisabı sadece kendisiyle sınırlı kalmayıp, her zaman yanında olan öğrencisi Molla Lütfî ve babası Hızır Bey de Şeyh İbnü'l-Vefâ'ya intisap eden mürşitlerdendir.²⁴⁶ Şeyh İbnü'l-Vefâ (h. 896/ m. 1491)'de İstanbul'da vefat etmiştir. İlk başta adına yapılan caminin yanındaki hazineye defnedilip, daha sonra türbesi inşa edilmiştir.²⁴⁷ Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın eserlerine değinilecek olursa, ilim ve tasavvuf dünyasında adından bu kadar bahsettiren Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın, sadece dört eserinin bulunması oldukça şaşırtıcıdır. Fakat eserleri şöyle sıralanabilir:

- a) *Rûznâme-i Vefâ*: Usta bir kalemlle ele alınmış olan bu eser, on dört sayfadan oluşan küçük bir takvim risalesidir.
- b) *Evrâd-ı Vefâ*: Türkçe ve Arapça olarak kaleme alınan bu eser, bizzat Şeyh İbnü'l-Vefâ tarafından yazılmayıp, müridlerinden birinin Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın söylediklerini not almasıyla oluşmuştur. Düz yazı ile kaleme alınmış olup toplamda 556 sayfadan oluşmaktadır. Eser günümüzde Fatih kütüphanesinde 2551 numara mevcuttur.

²⁴⁵ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 447-448.

²⁴⁶ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 148.; Erdoğan, **Fatih Mehmed Devrinde Bir Türk Mütefekkeri- Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri**, s. 34.

²⁴⁷ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 154.

- c) *Sâz-ı irfan*: Şeyh İbnü'l-Vefâ'nın Türkçe olarak kaleme aldığı bu eser, içeriğinde birçok şiiri barındırmaktadır. Zaten manzum olarak kaleme alınan eser, günümüzde diğer eseriyle (Makam-ı Sülûk) beraber aynı ciltte toplanarak Fatih kütüphanesinde yer almaktadır.
- d) *Mâkâm-ı Sülûk*: 396 beyitten oluşan bu eser, Türkçe olarak kaleme alınmış tasavvufî bir eserdir. Şeyh İbnü'l-Vefâ bu eserinde tasavvufî düşüncelerini insanlara aktarmak için manzum bir şekilde kaleme almıştır.²⁴⁸

2) İntisap Ettiği Tarikatta Usûl ve Âdâb

Kurucusu Zeynüddin el-Hâfi'nin *el-Vesâya'l-Kudsiyye ve Menhecü'r-reşâd* adlı eserleri ve Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin *Avârifü'l-ma'ârif İ'lâmü'l-hüdâ ve akîdetü erbâbi't-tükâ* adlı eserleri, Zeyniyye tarikatında benimsenen usûl ve âdâba büyük ölçüde etki etmektedir.²⁴⁹

1. Tarikata giriş: İntisab anlamında da kullanılan şeyhe biat, el tutma merasimiyle gerçekleşmektedir. Tarikata giriş öncelikle kişinin bu yola uygun olup olmadığını öğrenmek maksadıyla bir deneme süresiyle başlar. Bu sürede üç günlük bir oruç tutulur, sadaka verilir ve boy abdesti alınıp istihare namazı kılınır. Bu ibadetlerin tamamını yaptıktan sonra tâlib, şeyhin huzuruna giderek kul hakkına girmiş ise helallik alacağına dair söz verir. Tâlib daha sonra şeyhten inâbe olarak, zikir telkin eder ardından tövbe eder. Bu tevbenin ise üç şartı vardır. Bunlar:

- Pişmanlık duyma
- Tekrar aynı hatayı yapmama
- Kararlı olma

Bu şartları taşıyan tevbekâr kişi “mürîd” olarak tarikata intisab etmiştir. Tarikata giriş hemen hemen bütün tarikatlarda aynı şekilde uygulanmaktadır. Fakat Zeyniyye tarikatını diğer tarikatlardan ayıran nokta, tarikata intisab

²⁴⁸ Erdoğan, *Fatih Mehmed Devrinde Bir Türk Mütefekkeri- Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, s. 16-17.

²⁴⁹ Öngören, *Zeyniyye*, DİA, s. 371.

edebilmek için bir de mâsivâyı terk ederek, gönlü sadece Allah aşkı ile doldurmaktır.²⁵⁰

2. Şeyh –Mürîd ilişkisi: Mürîd, intisap etmiş olduğu bu tarikatta seyr ü sülûkunu tamamlamadan şeyhinin denetiminden çıkamaz. Kişi eğer bu şarta uymaz ise tasavvuf yoluna girmemiş sayılır. Böyle insanların herhangi bir kılavuzu olmadığı için, bir zaman sonra nefsinin aldatmacalarıyla tamamen nefsinin kuklası haline gelmektedir. Abdullatîf Kudsî eserinde şeyh-mürîd ilişkisini şu şekilde aktarmaktadır:

“Bu yollarda yürüyenler üç gruptur: ‘Salih ve ahyâr’ denilen birinci gruptakiler namaz, oruç gibi zahiri amellerle, ‘Evliya ve Ebrar’ diye nitelenen ikinci gruptakiler tezkiye, tasfiye, tahalli (kötü duygulardan kalbi arındırıp nefsi temizleme ve iyiye, güzele yönlendirme) gibi Bâtîni amellerle, ‘siddik’ denilen üçüncü gruptakiler ise her ikisiyle birlikte yol alıp hedefe varırlar.”²⁵¹

Sinan Paşa’nın tasavvufî görüşlerinde bu husus detaylı olarak ele alınmıştır. Sinan Paşa da mürîdin girmiş olduğu bu kutlu deryada kılavuzsuz yol alamayacağını, şayet böyle bir şey yaparsa bu deryada bir zaman sonra yok olup gideceğini ifade etmektedir.

3. Rabîta: Zeyniyye tarikatına göre, mürîdin girmiş olduğu bu kutlu yolda feyz alması için rabîta gerekli bir uygulamadır. Buna göre mürîd kendisinde meydana gelen hâlleri şeyhi yanında olmadığı zamanlarda, şeyhine rabîta yaparak bu durumu mânevî açıdan şeyhine bildirmelidir.²⁵² Şeyh İbnü’l-Vefâ’ya göre mürîd, şeyhinin kendisinden istediği şeyleri sorgulamadan yerine getirmelidir ki, tıpkı bir hastanın doktorun tedavilerine uyarak maddî anlamda iyileşme yaşadığı gibi, mürîd de mânevî açıdan nefsinin bütün kötü hastalıklardan iyileştirebilsin. Mürîdin şeyhiyle olan kalbi bağlantısı arttıkça kurtuluşa ermesi de bir o kadar artar. Sinan Paşa da eserlerinde bu yönde bir rabîtaya yer vererek, mürîdin gönlünü Allah’tan gayrisine kapatarak ve

²⁵⁰ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 171.

²⁵¹ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 172-173.

²⁵² Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 173.

şeyhiyle kalben bir bağlantı kurup, şeyhinin onu Allah'a yaklaştırdığını umarak kurtuluşa ereceğini ifade etmektedir.²⁵³

4. Zikir: Zeyniyye tarikatında zikir, oturarak (kuûdî) ve sesli (cehrî/celî) olarak kelime-i tevhid çekilmesi ile yapılır. Ayrıca Zeyniyye tarikatının Vefâiyye kolunda devran zikri adı verilen müridin zikir anında cezbeye gelerek aniden ayağa kalkıp dönmesiyle oluşan zikir de uygulanmıştır.²⁵⁴ Zeyniyye tarikatının yapılış şekli şu şekilde aktarılmıştır:

“Mürid önce bağdaş kurup ellerini ayakları üzerine (uyluklarına) koyar, ardından gözlerini yumarak başını kalbi üzerine eğer. Zikre ‘La’ sözüyle başlar ve aynı anda başını sağ omzuna doğru kaldırır. Baş sağ omzunun üzerinde iken kelime-i tevhidin ‘La ilahe’ kısmı bitmiş olur. Ara vermeden başını tekrar kalbine doğru indirir ve tam kalbi üzerine geldiğinde vurgulu bir şekilde ‘İllâllah’ der.”²⁵⁵

Kaynaklarda Sinan Paşa'nın Nakşibendiyye tarikatının zikrine bağlı kaldığı söylene de yapılan bu çalışmada eserlerinden yola çıkılarak Sinan Paşa'nın, Zeyniyye tarikatının zikrine bağlı kaldığı tespit edilmiştir.

5. Halvet: Müridin gönlünü mâsivâdan temizlemek amacıyla, şeyhinin gözetimi doğrultusunda müridin, karanlık bir odada inzivâyâ çekilmesi anlamına gelen halvet, Zeyniyye tarikatında da kabul gören bir uygulamadır. Zeyniyye tarikatına göre müridin halvetteyken uyması gereken bazı kurallar vardır. Bu kurallar:

- Sürekli olarak abdestli bulunmak
- Süresi dolmadan halveti terk etmemek
- Sürekli oruç tutmak
- Sürekli zikir halinde bulunmak
- Zikir dışında kimseyle konuşmamak
- Şeyhin dediklerini uygulayıp, karşı gelmemek
- Şeyhiyle sürekli kalben bağlantı halinde olmak

²⁵³ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 173-174-175.

²⁵⁴ Öngören, **Zeyniyye**, DİA, s.371.; Süleyman Uludağ, **Devran**, DİA, Cilt: 9, 1994, İstanbul, s. 248.

²⁵⁵ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 179.

- Allah'tan gelen her şeye razı olmaz²⁵⁶

Halvette uygulanan diğer uygulamalara bakılacak olursa namaz ibadetine yalnızca farz ve sünnetler kılınmaktadır. Oruç akşam ezanıyla açılıp, yemek yemek ise yatsı namazı sonrasında bırakılmalıdır. Mürid kendisine namaz vakitlerini haber veren, yemeğini getiren ve onu ziyaret için gelen kimselerle halvetteyken kesinlikle konuşmamalıdır. Mürid görmüş olduğu rüyaları ve hâlleri şeyhine eksiksiz bir şekilde anlatmalıdır. Mürid bu gibi durumlara halvetteyken dikkat etmelidir. Aksi takdirde halvetten çıkmış sayılır.²⁵⁷

6. Tevhid anlayışı: Zeyniyye tarikatının kurucu olan Zeynüddin Hâfi'nin tevhid anlayışı Vahdet-i Şuhûd'dur. Bu husus Hâfi'nin şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

*“Mutlak vahdet zat tecellisinde olur. Sıfatların tecellisi esnasında müşâhede edilen vahdet, o sıfatların mânâlarıyla kayıtlı ve sınırlıdır... Bu vahdetin müşâhededesi bütün sıfatların zımnında ki vahdeti müşâhedededen mahfûz olmakla tamam olur. Ve ikilik bu müşâhededede ortadan kalkar.”*²⁵⁸ Hâfi, vahdet-i şuhûd taraftarı gözüke de vahdet-i vücûda tamamen karşı çıkmamıştır.²⁵⁹ Bu konuda halktan çekindiği için kesin bir dille konuşmamaktadır. Sinan Paşa ise bu konuda aksi bir görüşü savunmaktadır. O'nun Vahdet-i Vücûd anlayışı çalışmada detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

3.2. Tasavvufa İntisabı ve Bulunduğu Konum

15. Yüzyıl Osmanlı toplumunda, tasavvuf ve tarikatlara ilgi oldukça yoğundu. Mutasavvıfların halk üzerinde bıraktığı derin etkiden dolayı padişahların, veziriazamların, vezirlerin, diğer devlet adamlarının, sanatkârların, halkın tasavvufa karşı merakı gittikçe artmaktaydı. Osmanlı devletinin ve tasavvufun böylesine ihtişamlı bir döneminde yaşayan Sinan Paşa'nın tasavvufa intisabı, veziriazamlıktan azledildiği tarih olan (h.881/ m.1476-77)'den sonra gerçekleşmiştir.²⁶⁰ Sinan Paşa,

²⁵⁶ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s.185-186.: Süleyman Uludağ, **Halvet, DİA**, Cilt:15, 1997, İstanbul, s. 387.

²⁵⁷ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 185-186.

²⁵⁸ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 190.

²⁵⁹ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 191.

²⁶⁰ Reşat Öngören, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, s. 144.

Zeyniyye tarikatının Vefâiyye kolunun kurucusu olan Şeyh Muslihiddin İbnü'l-Vefâ'ya (ö. 1491)²⁶¹ intisap etmiştir. Tasavvuf öncesi dönemi yoğun bir şekilde aklı ilimlerle geçen Sinan Paşa'nın, tasavvufa intisabı sadece müridlik ile sınırlı kalmıştır. İntisap etmiş olduğu tarikatta şeyhlik makamına gelmemiştir.²⁶² Sinan Paşa tasavvufi konumunun sebebini ise *Maâ'rifnâme*'de şu şekilde aktarıyor:

*“Böyle olunca ‘Dünyanın hali böyledir, ona uymakla olmaz; onu elde etmenin peşinde koşan sonunda pişmanlıktan başka fayda bulmaz.’
Diyerek insanlardan uzaklaşmayı düşündüm;
Bir ıssız köşeye çekilip halktan kopuk yaşamayı düşündüm;
Ancak gördüm ki çevremde ilgi ve yakınlığım bulunan bir hayli kişi var,
Onlardan bütün bütüne kopulmaz;
İlimle nefsin bunca yıldır alışıklığı var,
Onunla uğraşanlardan hepten vazgeçilmez.
Böylesi bir işi kişi birden gerçekleştiremezmiş
Buyurucu benlik elli yıllık arkadaşından kısa zamanda kesilemezmiş.”²⁶³*

Buradan yola çıkılacak olursa Sinan Paşa'ya göre dünyaya tamamen uymak kişiye pişmanlık ve zarar sağlamaktadır. Dünya ile bağlarını tamamen kesmek ise hemen gerçekleşen bir durum değildir. Bunu başarabilen insanların tasavvufi konumları müridlikten ötedir. Sinan Paşa ise dünya ile bağlarını tamamen kesemediği için müridlikten öteye geçememiştir. İntisap ettiği tarikatta aktif bir konumda bulunmayan Sinan Paşa'yı, tasavvufi hayattan ayrı düşünmek de yanlış bir tespit olacaktır. Sinan Paşa'nın hayatı akıl ve din arasındaki o ince çizgi üzerinde seyrederken, tamamen aklı bırakmanın imkânsız olduğu görüşü doğrultusunda hareket ederek insanın, aklın telkin etmesi sonucunda nefsin isteklerden arınacağını söylemektedir. Akıl, Allah'ın sonsuz nuru olduğu için eserinde bu durumu şu şekilde ifade ediyor:

“Din yoluna mı gitmek istiyorsun

²⁶¹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 303.

²⁶² Ömer Yılmaz, “Sûfi-Âlim, Edip-Devlet Adamı Sinan Paşa'da Tasavvuf ve Ahlâk”, s. 288.

²⁶³ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 61.

*Doğruluk rehberin, bineğin kesin bilgi olsun
Akıl gözünü aç, bak önüne ardına
Hikmet sahibi akıl üstat olarak yeter sana*²⁶⁴

Sinan Paşa'ya göre insan Allah'ın yaratmış olduğu en üstün varlık ve evrenin cevheridir. Hâl böyle olunca insanın neden yaratıldığını bilmemesinin büyük bir hata olduğunu dile getirmektedir.²⁶⁵ Sinan Paşa çalışmada belirtildiği gibi devletin birçok kademesinde görev almış ünlü bir devlet adamıdır. Fakat tasavvufa intisabı ile aslında maddî âlemde elde edilen şöhretin geçici olduğunu, kalıcı şöhret için nefsin riyâzet ve mücâhede ile arındırılması gerektiğini dile getirmektedir. Sinan Paşa bu durumu eserinde şöyle ifade ediyor:

*“Maksadın Tanrı katına ulaşmaktır
Sonsuzluk ve ölümsüzlük kazanmaktır
Hak yoluna ayak bas riyâsız
Tanrı için, içtenlikle ve lekesiz
Aç gözlülük ve hırsa mürit olma
Bayazıt ol, sakın Yezit olma
Dünyada ne kadar varsa nimet
Öte dünyada ünlü olmak için gel, terk et
Hakk'ın kapısına git, değer kazanırsın
Halkın kapısını bırak, beklentisiz olursun
Değerin Hazret-i Allah'tan olsun
Rütben ve yerin o eşikten olsun*²⁶⁶

Bu dizelere bakıldığında Sinan Paşa'nın hayatında temel gayesi, kula kulluk etme düşüncesinden sıyrılıp, Allah'ın rızasını kazanmak olmuştur. Sinan Paşa İbnü'l-Vefâ'ya her zaman büyük bir bağlılık göstermiştir. Fakat bu bağlılık bahsedildiği gibi kula kulluk etme değil de, girmiş olduğu bu tasavvuf yolunda bir rehberine ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Sinan Paşa katıldığı toplantılarda şeyhinin aleyhine söylenen konularda daima şeyhinin lehine şahitlik etmiştir. “Şeyhler

²⁶⁴ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 62.

²⁶⁵ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 92-93.

²⁶⁶ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 94.

şeyhi”²⁶⁷ diye adlandırdığı İbnü’l-Vefâ’ya sevgisini *Tazarru’nâme’nin* kapanış kısmında şöyle ifade ediyor:

*“Cümle âlemin şeyhi, Tanrı dostlarına ışık saçıcı
Hak mürşidi, arı duru yol erlerine başçılık edici
Yedi iklimin öncüsü ve âlemlerin biricik özü
Yüce katta ulaşmış er, âriflerin güzel yüzü
Temkîn ve bekâ erlerinin rehberi
Tecrîd ve fenâ yolcularının önderi
Yüreği yanık yolculara teselli veren
Dua şebbetinin sırlarını bilen
Gerçeğe yöneliş Kâbesi ve arınma Kudüsü
Makamının baş dayanağı hoşnutluk mertebesi
Sır düzlüğü arsasında ünlü ve usta binici
Hem açık hem gizli yönden sivrilmiş öncü
Âleme rahmettir uyanık gönlü
Hak yolunda doğru yoldur yolu
Din yolunda yürüyenlere rehber olmuş o
Abdal ve evtâda önder olmuş o
Âbıhayat, gönlü denizinin bir damlası
Devşirdiği, Hızır gibi ledün bilgisi
Himmatının atı gezindiğinde
İki cihan bir düzlük olur önünde
O Muhammed huylu ve İsa mertebeli er
Din ülkesi içinde muhteşem rehber
Pak canı doğruluk madenidir ve safa
Huda eyvanını aydınlatan ışık, İbni Vefa”²⁶⁸*

Tasavvufun tarihi seyrine bakıldığında zaman “Zühd, Tasavvuf ve Tarikat” olarak üç döneme ayrılmaktadır.²⁶⁹ Sinan Paşa, tasavvuf tarihinin son dönemi olan, Muhyiddin İbn Arabî gibi büyük tarikat âlimlerinin yaşadığı ve tarikatların kurulup şöhret

²⁶⁷ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru’nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 447.

²⁶⁸ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru’nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 448-449.

²⁶⁹ Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 81.

bulduğu “tarikat” döneminde yaşamıştır. Sinan Paşa’nın tasavvufi düşüncesi, Ekberiyeye tarikatı şeyhi İbn Arabî’nin “Vahdet-i Vücûd” düşüncesi etrafında şekillenmiştir.²⁷⁰ Bu noktada Vahdet-i Vücûd düşüncesine kısaca değinmekte fayda vardır. “Lâ mevcûde illa hû” (Allah’tan başka mevcûd yoktur) düşüncesi etrafında şekillenen Vahdet-i Vücûd, Allah’ın zatı dışından başka vücûd kabul etmeyen, bütün yaratılmışları mutlak vücudun tezahürü olarak gören, dini tecrübe ve ilham ile elde edilen bir nazariyedir.²⁷¹ Allah sûret ve şekilden münezzehtir. Kastedilen mânâ, tezâhür eden Vücûd, şekil ve sûret değil Allah’ın zâtıdır. Sûfilere göre mutlak vücûdun nasıl olduğu akıl ile elde edilmemektedir.²⁷² Sinan Paşa ise eserinde Vahdet-i Vücûdu şu şekilde ele almıştır:

“Tanrım!

Benliğimin perdesini kaldır, beni benden gizle;

Ben benliğimi görmez olunca, yüzünü ayan eyle.

Tanrım!

‘Ben’ demekle bulunmazsan, bana ‘Ben’ dedirtme.

Tanrım!

Ben-sen bu yolda örtü ise, ‘Sen’ dedirtme.

Tanrım!

Eğer sayı ortak koşmak olursa, aradan sen kaldır at,

Ve eğer varlık cübbesi engel olursa, yine sen yok et.

Tanrım!

Seni uzak sanırlar, ama candan yakın duransın.

Tanrım!

Ben ne diyeyim ki sırrımın sırrını gözleyensin.

Tanrım!

Sen bize yakınsın, biz göremeyiz.

Tanrım!

Sen bizimle birliktesin, biz bilemeyiz.”²⁷³

²⁷⁰ Ömer Yılmaz, “Sûfi-Âlim, Edip-Devlet Adamı Sinan Paşa’da Tasavvuf ve Ahlâk”, s. 289.

²⁷¹ Hüsametdin erdem, **Bir Allah-Âlem münasebeti olarak Panteizm ve Vahdet-i Vücûd**, Kültür Bakanlığı Yayıncılığı, Ankara, 1990, s. 38.

²⁷² Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 217.

²⁷³ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru’nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s. 235-236.

Sinan Paşa burada Vahdet-i Vücûdu Allah'ın bize benliğimizden daha yakın olması şeklinde tarif ediyor. Yine başka bir bölümde Vahdet-i Vücûdu şöyle ifade ediyor:

“Tanrım!

Ben seni ne dille öğreneyim ki. Dil, hakikatının denizinden bir damla;

Tanrım!

Ben seni hangi varlığımla niteleyeyim ki, varlığım, güneşinin ışınlarından bir zerre.

Kavrayışlı akıl ululuğuna erişip kavramakta tutkun; Her parlak düşünce güzelliğini nitelemekte suskun.”²⁷⁴

Sinan Paşa *Maârif-nâme* adlı eserinde de Vahdet-i Vücûd konusundan bahsetmektedir.

“Her yaratığa bir sıfattan üfürmüştür soluk salmakla,

Her zerrede zâtına bir belirti bulunsun diye

Fuillerini sıfatlarıyla perdelemiştir;

Sıfatlarını zâtına örtü etmiştir.

Kendisini gizlemiştir apaçık görülürken;

Hiç kimse onu görmez, her kişi ona bakarken.

Her şeyle birliktedir, yine uzaktır birlikten;

Her nereye baksan oradadır, yine ıraktır her cihetten.

Varlıkta kendisinden başka nesne bulunmaz;

Yine böyle iken zâtına çokluk gelmez.

Her anda her bir yüzde belirtisi bulunur;

Her belirtide bir türlü görüntüsü olur.

Her aynada bir biçimde tecellisi vardır.”²⁷⁵

Sinan Paşa burada yeryüzünde yaratılmış bütün varlıklarda Allah'ın zatının varlığından ve yüce Allah'ın bize bizden daha yakın olduğundan bahsedilmektedir.

Tasavvuf tarihine bakıldığında, tarikatların bünyesinde belli kültürler barındırdığı görülmektedir. Bu kültürden kasıt, tarikatların belli usûl ve adâplarının olmasıdır.

²⁷⁴ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 107.

²⁷⁵ Tulum, *Sinan Paşa-Maâ'rifnâme: Özlü Sözler ve Öğütler El Kitabı*, s. 5.

Sinan Paşa'nın intisap ettiği tarikattaki usûl ve adâplara tamamen riâyet ettiği konusunda herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Fakat bu çalışmada Sinan Paşa'nın tasavvuf ve ahlâka dair yazdığı eserlerden yola çıkılarak, görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu düşünce bağlamında Sinan Paşa'nın Vahdet-i Vücûd anlayışını benimsemesi, intisap ettiği tarikatta müridlik mertebesinde bulunması sebebiyle onun seyr ü sülûkunun mertebesinin seyr ilallâh olduğu tespit edilmiştir. Seyr ilallâh'ta kişi kendi suretinden yola çıkarak Hakk'ın vücuduna varmaya çalışır.²⁷⁶ Bu düşünce bağlamında Sinan Paşa'nın şu beyitleri delil niteliğindedir:

“Tanrım!

Sevdiğim her şey senin güzelliğinin aynası;

Gönül verdiğim her nesne sıfatlarının yansıması.

Tanrım!

Her neye bakarsam, sen onda varsın.

Tanrım!

Her neyi görürsem sen ona bakarsın.

Tanrım!

Gizlisin, görünürlüğünün sınırsızlığından.²⁷⁷

Ömer Yılmaz, Sinan Paşa hakkında yapmış olduğu bir çalışmasında Sinan Paşa'nın, sadece Zeyniyye tarikatının görüşlerine bağlı kalmayıp, o dönemde oldukça fazla nüfuz bulan Nakşibendiyye tarikatının da görüşlerini benimsediğini belirtmektedir. Yılmaz, örnek olarak ise Sinan Paşa'nın Zeyniyye tarikatının zikri olan cehrî (sesli) zikri esas almayıp, Nakşibendiyye tarikatının zikri olan hafî (sessiz) zikri benimsediğini ifade etmektedir.²⁷⁸ Fakat yapılan bu çalışmada bahsi geçen hususun tam tersi bulgular elde edilmiştir. Sinan Paşa der ki:

“Neylerim o viridi ki derdi ve aşkı yok;

Neylerim o zikri ki ateşi ve şevki yok.

Neylerim o rükuu ki huzûu yok;

Neylerim o sücudu ki huşûu yok.

²⁷⁶ Mahir İz, *Tasavvuf- Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*, Kitabevi Yayınları, 2014, İstanbul, s. 172.

²⁷⁷ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 175.

²⁷⁸ Ömer Yılmaz, “Sûfi-Âlim, Edip-Devlet Adamı Sinan Paşa'da Tasavvuf ve Ahlâk”, s. 289.

*Neylerim o tekbiri ki ululaması olmaz;
Neylerim o kıyamı ki yüceltmesi bulunmaz.*”²⁷⁹

Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme* adlı eserinde geçen bu beyitinde zikrin sessiz, sakin şeklini (Hafî zikir) değil de sesli (Cehrî zikir), Hak aşkı ile şevke gelinen hâlini benimsediği görülmektedir.

Tarikatların bir diğer fiili uygulaması olan Rabîta kısmında Sinan Paşa Zeyniyye tarikatına bağlı kalmıştır.²⁸⁰ O intisap ettiği Şeyh İbnü'l-Vefâ'ya sevgisini, inancını her zaman göstermekteydi. Fakat kaynaklarda “Rabîta-i mürşid” diye adlandırılan şeyhin iki kaşının ortasını hayal ederek, bu vasıta ile Hakka vuslat²⁸¹ anlamındaki rabıtayı uyguladığı geçmemektedir. Sinan Paşa'nın Rabîta şekli, “Rabîta-i Huzur” diye tasnif edilen Allah dışındaki her şeyin gönülden silinip, sadece Allah sevgisi üzerine dolup taşan bir kalple, her an Allah'ın huzurundaymış gibi hissedilen²⁸² rabıta'dır. Sinan Paşa bu durumu şöyle ifade ediyor:

*“Batıp kaybol ayet ve zikirler içinde
Çıkar gönülden ne varsa Hak'tan başka”*²⁸³

Yine Sinan Paşa abdest üzerine kaleme aldığı bir beyitte bu konuda şunları ifade ediyor:

*“İçinde bir sürü kötü huy var ya
Ve her biri sana ceremedir ya
Çalış hepsinden temizlenmek için
Allah yolunda hızla yol almak için.”*²⁸⁴

Sinan Paşa'ya göre insan ne kadar Allah yolunda olmak istiyorsa o kadar da nefsinin bütün kötülüklerden arındırması gerekir. Başka bir beyitinde ise bu konuya şu şekilde işaret ediyor:

“Bil ki gönül, Hak sırlarının saklandığı gömü

²⁷⁹ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 166.

²⁸⁰ Ömer Yılmaz, “Sûfi-Âlim, Edip-Devlet Adamı Sinan Paşa'da Tasavvuf ve Ahlâk”, s. 290.

²⁸¹ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 2015, s. 119.

²⁸² Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 2015, s. 119.

²⁸³ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 165.

²⁸⁴ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 167.

*Ve de Hakk'ın yüzünün görüldüğü gözgül
İnan ki, eğer temizlersen, giderse pası
Görünür ezel nurlarının yansıması.*

....

*Gönüldür, bil ki ruh sırlarını keşfedici
Gönüldür, bil ki ruh yağmurlarını kabul edici
Zühd, takva, kurbet ve havf u reca
İhtiyar, sıdk, ihlas ve dua
Tevbe, tevhid, iman ve şeksiz bilgi
Ve sebat ve vera' ve de din sevgisi
Gönlün nitelikleridir bunların hepsi
Eğer gönlünü temizleyip de artırsan sen seni
Gönül daima Hakk'ı anmayı iş edindiğinde
Onu kendi sırları denizinde daldırır O da.”²⁸⁵*

Görüldüğü gibi Sinan Paşa'nın rabıtaya bakışı mânâ bakımından Zeyniyye tarikatıyla benzerlik göstermişse de uygulama bakımından farklılık göstermektedir. Sinan Paşa, bunun dışında tarikat usûl ve adâplarının çoğunluğunu, yine intisab ettiği tarikata göre uygulamıştır.²⁸⁶

²⁸⁵ Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme (Yakarışlar Kitabı)*, s. 345-346.

²⁸⁶ Ömer Yılmaz, “Sûfi-Âlim, Edip-Devlet Adamı Sinan Paşa'da Tasavvuf ve Ahlâk”, s. 290.

SONUÇ

Yapılan bu çalışmada Edebiyat sahasında yeni bir çalışma kazandıran ve bu eserlerini tamamen tasavvuf üzerine temellendiren, devlet ricalinde iniş çıkışlı hayatıyla tarihe adını yazdıran Fatih Sultan Mehmet döneminin önemli devlet adamlarından Sinan Paşa'nın tasavvufî yönü konu edilmiştir. Bu çalışma bir giriş ve üç bölüm hâlinde, analiz, sentez, karşılaştırma dokümantasyon yöntemi kullanılarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Sinan Paşa, daha küçük yaşlarda ilimle tanışmaya mazhar olmuş bir zattır. Hem baba hem de anne tarafından âlimlerin olması Sinan Paşa'nın hayatında olumlu bir etki yapmıştır. Sinan Paşa'nın babasının da devlet ricalinden olup Fatih Sultan Mehmet ile yollarının birleşmesi, Sinan Paşa'nın hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Sinan Paşa, Fatih'in de desteğiyle birçok zahîrî ilim alanında tahsil görmüştür. O edebiyat sahasına "süslü nesir" adı verilen düz yazı şeklini kazandırmış bir sanatkârdır. Sinan Paşa genç yaşlarda Fatih Sultan Mehmet'in beğenisini kazanarak "Fatih'in hocası" unvanını da kazanmıştır. Hızlı adımlarla bu şekilde ilerleyen Sinan Paşa, devlet ricali olma yolunda hızlı adımlarla yükselmiştir. Veziriazamlık rütbesine kadar ilerleyen Sinan Paşa'nın yükselişi, sebebi bilinmeyen bir nedenden dolayı durmuş ve hatta gerilemiştir. Fatih'in sevgisini kazanıp, sonrasında öfkesini üzerine çekecek kadar büyük olan olay ne yazık ki tarih sahnesinde adını yazdıramadan silinip gitmiştir. Elde ettiği şöhreti kaybeden Paşa, II. Bayezid'in tahta geçmesiyle şöhretini tekrar elde etmiştir. Yükselişinin durakladığı ve hatta gerilediği bu dönemde Sinan Paşa'da var olan tasavvuf duygusu gittikçe artmıştır. Sinan Paşa, bu dönemde üç eser kaleme almıştır. Bunlardan ikisinin içeriği tamamen tasavvuf ve ahlâka dair konular olmuştur.

Sinan Paşa'nın kaleme aldığı bu iki tasavvufî eser bağlamında, Sinan Paşa'nın tasavvufî görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken eserlerinde tasavvuf alanına giren terimler üzerinden yola çıkılarak, Sinan Paşa'nın tasavvuf dünyasında görüşleriyle hangi konumda olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar neticesinde Sinan Paşa'nın tasavvufî konumunun müridlikten öteye gidemediği görülmüştür. Sinan Paşa tasavvufî merhalede aktif anlamda bulunmamıştır. Sinan Paşa'nın:

“Gönlüm çeker yukarıya, nefsim çeker aşağıya; ben arada bîçare.

Ruhum çırpınır Hakk’a, bedenim alıştı halka, oldum arada avare.”²⁸⁷

Sözleri Sinan Paşa’nın tasavvuf yolunda aktif anlamda bulunmadığına en güzel delil olmaktadır. Sinan Paşa, akli ve tasavvufi hayatı beraber yaşamaya çalışmıştır. Ne akli tamamen bırakmış ne de tasavvufi hayatı terk etmiştir. Eserlerinde ise insanlara evrensel ahlâk mesajları vermiştir.

Sinan Paşa’nın intisap ettiği tarikata, bağlı bulunduğu şeyhe ve tarikatın adâp ve usûllerine, konunun dışına çıkmadan genel anlamda değinilmeye çalışılmıştır. Sinan Paşa’nın eserlerinden hareketle tasavvufi görüşlerinin çoğunda, intisap etmiş olduğu Zeyniyye Tarikatının Vefâiyye koluna intisap ettiği görülmüştür. Fakat Sinan Paşa’nın sadece Zeyniyye tarikatıyla sınırlı kalmayıp, Ekberiyye tarikatına da bağlı kaldığı görülmektedir. Sinan Paşa’nın, Allah’ın sûret ve şekilden münezzehe olduğu düşüncesi etrafında şekillenen Vahdet-i Vücûd’u benimsemesi Ekberiyye Tarikatına bağlı kalındığını göstermektedir. Sinan Paşa’nın müridlik konumundan yola çıkılarak onun seyr ü ilallâh mertebesinde olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmada Sinan Paşa’nın eserlerinden yola çıkılarak onun, Hak aşkı ile şevke gelinen Cehrî zikri ve Allah dışındaki her şeyin gönülden silinip her an Allah’ın huzurundaymış gibi hissedilen Rabita-i Huzuru benimsediği görülmektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise çalışmada genel olarak izlenen yol hakkında ve elde edilen sonuçlar üzerine bilgiler verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Niyetimiz hayır, akıbetimiz hayır olsun...

²⁸⁷ Tulum, **Sinan Paşa-Tazarru’nâme (Yakarışlar Kitabı)**, s.168.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İ., (2001), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs amme iş tehara mine'l-Ehâdîsi ala elsineti'n-Nâs*, (tahk. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed), I-II, Dimeşk, Mektebetü İlmi'l-Hadîs.
- Altıntaş, H., (b.t.y.), *Tasavvuf Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Armağan, M., (2005), *İstanbul'un İlk Belediye Başkanı Hızır Bey ve İlk Valisi Süleyman Paşa*, İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler C. I. İlke Yayınları, İstanbul.
- Arslan, E. Ş., (2010), *Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları*, Çatı Kitapları, İstanbul.
- Aşkar, M., (1998), *Niyazi Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Baklî, R., (1973), *Meşrebu'l-ervah*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Banarlı, N. S., (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Meb Yayınları, İstanbul.
- Bentli, K., (Mart 2014). "Sinan Paşa Maârif-nâme Özlü Sözler ve Öğütler Kitabı", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (12): 256-259.
- Canım, R., (2012), *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Cebecioğlu, E., (2014), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A., (2003), *Felsefe Ansiklopedisi*, Etik Yayınları, İstanbul.
- Çaldak, S., (2006). "Eski Türk Edebiyatında Nesir", *Aylık Eğitim Dergisi*, (7): 77-78.
- Dodurgalı, A., (1998), "Nefs ve Eğitimi," *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (5): 75-82.

- Efendi, A., (2013), *Kâmusu'l Muhit Tercemesi*, (Çev. Eyüp Tanrıverdi, Mustafa Koç) I-VI, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Yayınevi, 1302.
- Ekrem, R. M., (1305), *Kudemâdan Birkaç Şair*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- el-İsfahânî, R., (2018), *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- el-Kâşânî, A., (2015), *Tasavvuf Sözlüğü*, (Çev. Ekrem Demirli), İz Yayıncılık, İstanbul.
- El-Kuşeyrî, (2014), *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, (Çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1966.
- Eraydın, S., (2016), *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul.
- Erdem, H., (1990), *Bir Allah-Alem münasebeti olarak Panteizm ve Vahdet-i Vücûd*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, A., (1941), *Fatih Mehmed Devrinde Bir Türk Mütefekkeri- Şeyh Vefa Hayatı ve Eserleri*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul.
- Erdoğan, A., (1943). "On Beşinci Asır Ortalarında İstanbul'da Bir Türk Bilgini (Hızır Bey) Hayatı ve Eserleri", *Konya Dergisi*, (57): 22-28.
- Ergin, O. N., (1995), *Mecelle-i Umur-u Belediye*, İstanbul.
- Gazzali, (2016), *İhyau Ulumi'd-Din*, (Çev. Mehmet A. Müftüoğlu), I-VIII, Çelik Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Güngör, R. Ş., (2018). "Türk İslam Edebiyatında Tezkire ve Evliyâ Tezkireleri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (31): 207-231.
- İnal, G. N., (2014). "Fuzuli'nin Tasavvufi Aşk Söylemi", [Mavi Atlas], *Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Elektronik Dergisi*, (2): 73-82.

- İz, M., (2014), *Tasavvuf- Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kara, M., (2016), *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Kehhale, Ö. R., (1994), *Mu'cemü'l-müellifln teracimü musannifi'l kütübi'l-arabiyye*, I-XIV, Beyrut.
- Kelâbâzî, E. B. M., (1992), *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, (Çev.Mahmud Emin en Nevevî), el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâs, Kahire. B.t.y.
- Kılıcı, Y. M., (1996). "Hızır Bey", *Diyanet İlmi Dergi*, (32), sy.
- Kılıcı, Y. M., (1997). "Sinan Paşa", *Diyanet İlmi Dergi*, (33): sy.
- Kırca, C., (1977), *"Fakr-Fakir"*, *İslami Kavramlar*, Sema Yazar Gençlik Yayınları, Ankara.
- Kurt, H., (2006). "Mehmed Elif Efendi'ye göre Nefsin Mahiyeti ve Özellikleri", *Harran Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (15): 105-122.
- Latîfî, (2018), *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, (Çev. Rıdvan Canım), İstanbul, 1314.
- Mecdi Efendi, M., (1269), *Hadâiku 'ş-Şakâyık*, Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Mecdi Efendi, M., (1852), *Tercüme-i şakaik-ı numaniye fi ulema-i devlet-i ali Osmaniye*, Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Muslu, R., (2007). "Halvetiyye'de 'Atvâr-ı Seb'a' Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi", *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, (18):43-63.
- Naskali, E. G. (haz.), (1987), *Sinan Paşa-Tezkiretü'l-evliyâ*, KB Yayınları, Ankara.
- Neşri, M. A., (1330), *Kanunnâme-i Âl-i Osmânî, Kanun-ı Osmânî Encümeni Mecmuası ilavesi*, Türk Tarih Kurumu, İstanbul.

- Önal, R., (2008). “Kur’an’da imanî ve Ahlâkî Bir Tavır Olarak Sabır”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (12): 439-466.
- Öngören, R., (2003), *Tarihte Bir aydın Tarikatı Zeyniler*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Özköse, K., (2012), “*Tarikatların Ortak Unsurları*”, *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Y. N., (1985), *Kur’an-ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf*, Esmâ Yayınları, İstanbul.
- Reşad, F., (1894), *Eslâf*, Alem Matbaası, İstanbul.
- Rıfat, A., (b.t.y.), *Tasvir-i Ahlak Ahlak Sözlüğü*, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- Sadeddin, H., (1280), *Tâcü’t- tevârih*, I-V, Kültür Bakanlığı Yayıncıları, İstanbul.
- Serrâc, (1960), *el-Lüma*, Darü’l-Kütübi’l-Hadisîyye, Mısır.
- Sinan Paşa, (1305), *Tazarrû’at-ı Sinan Paşa*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Ankara.
- Sülemi, A., (2018), *Tabakâtü’s-Sûfiyye*, (Çev. Abdurrezzak Tek). İstanbul: Bursa Akademi, 1969.
- Tahir, B. M., (2016), *Osmanlı Müellifleri I- III*, (Çev. M. A. Yekta Saraç). İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi, 1972.
- Taşköprüzâde (nşr. Ahmet Suphi Furat), (1985), *eş-Şekâik*, İstanbul.
- Tirmizi, (1992), *Sünen*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Tulum, M., (2011), *Sinan Paşa-Tazarru’nâme (Yakarışlar Kitabı)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tulum, M., (2013), *Sinan Paşa-Maâ’rifnâme: Özlü sözler ve öğütler el kitabı*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- Türer, O., (2015), *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Ataç Yayınları, İstanbul.

- Türk Dil Kurumu (1988). *Kamûs Tercümesi, Matbaa-i Osmaniye*, Cilt: I-VI, Ankara: TTK Basımevi.
- Uludağ, S., (1991), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H., (1963). “Hızır Bey Oğlu Sinan Paşa’nın Vezir-i Âzamlığına Dair Çok Kıymetli Bir Vesika”, *Belleten*, (105): 37-44.
- Uzunçarşılı, İ. H., (1988), *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara.
- Ünver, S., (1945), *Hızır Bey Çelebi- Hayatı ve Eserleri*, y.y.y., İstanbul.
- Ünver, S., (2015), *İstanbul Risaleleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş) Yayınları, İstanbul.
- Üzüm, H., (2013). Ebu’l-Hasan Harakani’de Fakr Kavramı, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2): 97-116.
- Yaltkaya, M. Ş., (1943), *Keşfüzzunûn*, c. II, İstanbul.
- Yavuz, A., (2014), *Edirne Darul-Hadisi Müderrisi Sinan Paşa ve Hadis Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme: Tazarru’nâme Örneği*, Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, İstanbul.
- Yavuz, O., (1988), *Tezkiretü’l-Evliyâ’nın Eski Türkiye Türkçesi ile Tercümesi*, KTB Yayınları, Ankara.
- Yazıcıoğlu, M. S., (1993). “Hızır Bey ve Kaside-i Nuniyesi”, *AÜİF Dergisi*, (25): 549-588.
- Yıldırım, S., (2001), *Osmanlı ilim Geleneğinde Edirne Daru'l-hadisi ve Müderrisleri*, y.y.y., İstanbul.
- Yılmaz, H. K., (2016), *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Ö., (2013), “*Süfi-Âlim, Edip-Devlet Adamı Sinan Paşa’da Tasavvuf ve Ahlâk*”, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB), Eskişehir.

Zirikli, H., (1969), *el-A'lâm karnusu teracimli eşheri'r-ricat mine'l-arabve'l-müstağribin ve'l-müsteşrikin I-XI*, Darü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut.

Ziyaoğlu, R., (1992). “İstanbul’un İlk Belediye Başkanı Hızır Bey Çelebi”, *SSS Journal Dergisi*, (4): 569-576.

ANSİKLOPEDİ KAYNAKÇASI

Koç, A. (2009). “Sinan Paşa”, *DİA*, (37: 229-231), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Mazıoğlu, H. (2001). “Sinan Paşa”, *MEB. İslam Ansiklopedisi*, (10: 666-670), Eskişehir, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öngören, R. (2010). “Şeyh”, *DİA*, (39: 50-52), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öngören, R. (2013). “Zeyniye”, *DİA*, (44: 367-371), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şenel, C. (2013). “Yeni Eflâtunculuk”, *DİA*, (43: 423-427), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (1991). “Aşk”, *DİA*, (4: 18-21), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (1994). “Devran”, *DİA*, (9: 248-249), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (1995). “Fakr”, *DİA*, (12: 132-134), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (1997). “Halvet”, *DİA*, (15: 386-387), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yazıcıoğlu, M. S. (1998). “Hızır Bey”, *DİA*, (17: 413-415), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İNTERNET KAYNAKÇASI

<https://www.eyupsultan.bel.tr/>Erişim tarihi: 24/03/2019

<http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/> Erişim tarihi: 20/05/2019

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Pınar KENÇ
Doğum Yeri	Kars
Doğum Tarihi	16.02.1995

Üniversite	Kafkas Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölüm	İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği

E-mail	dikabpinar@outlook.com